„Aki bányász akar lenni..."

BORSOD ÉS GÖMÖR MEGYEI BÁNYÁSZSZÓTÁR

MISKOLC

1987

398
B 82

13059

Borsod és Gömör megyei bányász-szótár

Miskolc
1987

KÉSZÜLT
A BORSODI SZÉNBÁNYÁK VÁLLALAT SZAKSZERVEZETI BIZOTTSÁGA
megbízásából

Gyűjtötte és közreadja:
NEMCSIK PÁL

Lektorálta:
LASSAN JÓZSEF
okl.bányamérnök
és
Dr.HAJDÚ MIHÁLY
egyetemi docens

Illusztrálta:
MEZEY ISTVÁN
grafikusművész

A kiadásért felelős:	Nagy Tibor VSZB titkár
A kiadvány eng.száma:	29193/36/1987.
Készült:	300 példányban
A Borsodi Szénbányák Vállalat Sokszorosítójában	
Felelős vezető:	Havasi Aladár
Műszaki szerkesztő:	Nagy Tibor
Terjedelem:	3 ív
Formátum:	A/5
Megjelent:	1987.szeptember 1.

Ajánlás

1987 májusában Szakszervezeti Bizottságunk "Aki bányász akar lenni..." Borsodi bányászhagyományok című kiadványában ígéretett tett arra,hogy a közeljövőben szorgalmazza a Borsod és Gömör megyei bányász tájszótár megjelentetését.Nem késlekedhettünk sokáig, mert gyorsütemű gazdasági és társadalmi életünk napról napra eltemet ebből a hagyományból.Igaz,hogy újabb szakkifejezésekkel gazdagítja bányász szókincsünket, de annak azt a rétegét, amely apáink, nagyapáink és korábbi őseink sajátja volt, egyre mélyebbre temeti tudatunkban.

Nem kis örömmel vállalkoztunk arra,hogy a bányászok szakmai nyelvemlékeit a borsodi bányászok körében,gyűjteményes formában is megjelentessük.Ehhez Nemcsik Pál tanár gyűjtésének anyagát használtuk föl.Miként a két dolgozatból kitűnik, a bányászok szakmai nyelvhasználata egy emberöltő múltával is sokat változott.

Jó lenne szembesíteni azt a bányász szakszókincset, amelyet most közreadunk, a nyolcvanas évek bányászainak nyelvhasználatával.Igen hamar megbizonyosodnánk arról, hogy talán bányatelepenként, bányaüzemenként sajátos jegyeket hordozó nyelvi kultúrával rendelkezik a borsodi bányász.Még a szakma nyelvét illetően is alkotó, találékony, és olyan kultúrkincs birtokában van,amely feltárható, megőrizhető, fejleszthető.

A termelés mindennapi, meg-megújuló feladatai mellett szép feladat ennek a szakmai nyelvnek a megismerése,helyes használata.A szakma átörökítésének nélkülözhetetlen eszköze, amely mindig megújításra szorul.

A Borsodi Szénbányák Vállalat Szakszervezeti Bizottsága ezzel a kis meglepetéssel köszönt minden borsodi bányászt a 37.Bányásznap alkalmából.

Jó Szerencsét!

Miskolc,1987.szeptember 6.

Bevezető

A több évszázados bányász szakma is megkövetelte,hogy a szakma művelői kialakítsák, bővítsék, gazdagabbá tegyék a bányamunkásság csoportnyelvét.Ez a nyelv a kezdetektől fogva összetett; a technikai fejlődés és a bányamunkásság nemzetiségi származása által egyaránt meghatározott.

A szakmán belüliek és a nyelvművelés hivatásos szakemberei a maguk módján igyekeztek ezt a szakmai nyelvet gondozni, ápolni, finomítani.Az elsődleges cél nyilvánvalóan az volt,hogy a bányász értse és munkája során fel is tudja használni azt a fogalomrendszert,amit - különösen a korábbiak során - szájhagyomány útján örökölt.Az idegen szakkifejezések magyarosításának igénye a nyelvújítástól kezdve foglalkoztatta az érintetteket,de ebben a vonatkozásban nem következett be érdemleges változás. Bányászaink bizonyára hagyománytiszteletből is, a mai napig ragaszkodnak ahhoz a szakmai nyelvhez, amely tükrözi a bányaművelésben alkalmazott eljárások elterjedését a magyar bányavidéken is.

A szakma sajátos nyelvjárása, szakkifejezései, tájszavai és annak értelmezése több alkalommal került már az érdeklődés homlokterébe.Legutóbb Dr.Gergely Ernő:A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig című könyvében került publikálásra bányász szakszótár.Ha következetesen tallóznánk a szakirodalomban, tájékozódhatnánk a bányász szaknyelv művelésének helyzetéről Kállai Géza, Péczely Antal és Tarján Jenő ezirányú munkáiról,vagy éppen Viktor Gyula publikációban még meg nem jelent rudabányai szakszókincs-gyűjteményéről.Nógrád és a Mecsek-vidék számára is fontos volt a bányász szaknyelv emlékeinek feltárása.

A kötetben közölt két tájszótárt csak a figyelem felkeltése céljából ajánlom tisztelettel az érdeklődőknek; forgassák haszonnal, legyenek ők is a nyelv művelői!

Nemcsik Pál

1. BÁNYÁSZ TÁJSZAVAK GYŰJTÉSE A BORSOD MEGYEI SZÉNBÁNYÁSZOK KÖZÖTT

1953-ban figyeltem föl a szénbányászok által használt szakszavakra, tájszavakra a Borsod megyei Járdánházán, Vajács bányatelepen.Vájártanulókat tanítottam, napról napra tapasztaltam, hogy a paraszti közösségekből kiszakadt fiatalok mennyire tájékozatlanok a vájárszakmához kötődő kifejezésekkel szemben.Igyekeztem magam is megismerni ezt a különös szakmai, műszaki zsargont, hogy a szakszavak, tájszók értelmezésénél tanulóimnak is segítségére lehessek.

Szenvedélyesen vadásztam egy-egy ritkábban használatos kifejezés után; gyűjtöttem, feljegyeztem, értelmeztem azt a sajátos szókincset, amelyet a vajácsi, somsályi és a nádasdi bányászok használtak a szakma oktatása és a termelőmunka során.

Ezt a nyelvművelő munkát még idejében végeztem; segítőim, a szaknyelv értői és használói egy emberöltővel korábban még őrizték a korábbi nemzedék által közvetített bányász nyelvjárást.Hét adatközlőm közül öten már nem élnek.

Hadd soroljam föl azokat, akik önzetlenül segítették munkámat, és megengedték,hogy bepillanthassak kultúrájuknak abba a rétegébe, amelyben a bányászkodás mesterségbeli fogásai fennmaradtak szemléletes, tömör, találó kifejezésekben.Adatközlőim 1953-1958 között a következők voltak: Barta Géza, Érsek Kaba Márton, Gyárfás Tót József, Kis Farkas Dezső, Pap Kondás István vájárok, valamint Friedmanszky Ferenc és Wágner Gyula.Mai napig hálával gondolok rájuk,hogy némi jártasságot szereztem a bányamunkások nyelvjárásában.

A bányaművelés a Hódos patak völgyében, Nádasdon,Vajácson, Arlóban, Somsályon 1976-ban megszűnt; a borsodi bányász tájszótár ebben a változatában már aligha volna megismételhető.Ahhoz nem fér kétség, hogy századunk első felében ezekben a bányákban ilyen volt a második jelzőrendszer: a beszéd.

BORSOD MEGYEI SZÉNBÁNYÁSZOK TÁJSZAVAI

ablézol – műszakot vált.

'Később ablézoltak'.

ablesen /n./ = leolvasni. Ha leolvastak valakit, akkor telt ki a műszakja.

akasztoló – láncos akasztó a szárnyascsillén.

'Az akasztoló a bölcsőscsillét rögzíti az ürítés után'.

aknapáros – aknakeret a függőaknában.

'Az aknapárost négy könyökfa tartja'.

aknaszáj – a függőakna bejárata, az akna külszíni nyílása.

'Az aknaszáj a függőakna első métere'.

amprek – betörőlövés.

'Amprekkel kezdtük a műszakot'.

einbrechen /n./ = betörni. A betörőlövés megelőzi a többi lövést. Rendszerint 3-4 lyukkal történik.

anstrejk – segédácsolat.

'Anstrejkot kellett betenni magamnak, mer' egyedül vótam'.

streichen /n./ = /be/jár, kóborol, nem tartózkodik azonos helyen. Utalás a segédácsolat ideiglenes jellegére.

ansíber – lőmester.

'Az ansíbernek nagy volt a tekintélye a többiek előtt'.
Más értelmezés is előfordulhat. Pl. Ansíberes a királdi bánya...dalszöveg esetében arra utaltak, hogy ott a csilléket tologatni kellett, mert nem húzta azokat villanymozdony.

anyafa – főácsolat.

'A második harmad a siklóban két anyafát tett be'.

anyagerenda – járomfa, futógerenda.

'Az osztóban anyagerendát tettünk, hogy a nagy nyomást felfogjuk'.

auflyuk – lyuk a szénfalban, kidőlt szén helye a szénfalban.

'A régiek az auflyukból kiszedték a szenet, azután feldrecolták gazzal, meddővel'.
V.ö.: ferhó

babakaparó – O-ás kaparószalag, O kaparó.

'Babakaparóra kell lapátolni, mert alacsony a szén. Alig vastagabb 60-70 centinél'.
A legkisebb rendszámú kaparószalag a Kóta-féle felrakó megjelenése előtt.

morzsolódott, nagy hamutartalmú,kis fűtőértékű

bagó – elmosódott szénréteg, amely levegőt kapott.

'Hiába mentünk előre, csak nem akart a bagó elmaradni'.

bak – állvány.

'Ha magas volt a vágat, akkor a főtefát a bakról tudtuk feltenni '.

bakácsolat – feszítőműves ácsolat.

'A bakácsolatot főleg a régiek használták a bóthajtásos vágatban.Ha belementünk a régibe, tanáltunk ilyeneket'.
V.ö.: poligon ácsolat!

bakó – súlyos kétkéz-kalapács.

'A bakóval vertük be a járomfa oldaltámját'.

baktám – függőleges támfa,melyhez a szénhomlokot támasztják ki.

'A baktám a mellezésnél hátra megy középre'.

baliga – csillejegy.

'Baliga számra fizettek'.

Vastagpapírból, vagy fából készített lapocskák,amelyekre ráírják a csapatszámot és a műszak idejét.Kettőt akasztanak minden csillére.Egyiket akkor veszik le, amikor a csille kiér a külszínre, a másikat az osztályozón, majd egyeztetik a baligákat.

bangajzni – a gyalupad fogóvasa.

'Holzmann főmérnök nem tűrte, hogy idegen szavakat használjunk a bányában,pl. bangajzni-t'.

bányakapitány – bányarendészeti megbízott.

'Amikor a bányakapitány jött ellenőrizni, kisöpörték a fővágatot, a váltókat pedig leme - szelték'.

bányalélek – bányatörpe, kísértet, a föld alatti üregek gonosz szelleme.

'Elvisz a bányalélek!'.
V.ö.: bermanli!

bárányoz – támfát rúddal előre üt.

'Az omlasztásnál bárányozni kell a támfákat, ki kell ütni a billogból'.

batár – 15 tonnás vasuti teherkocsi.

'Három batár diószenet termeltünk'.

bebagóztat – a kifordult oldaltám rését a fogazáskor fadarabbal és sárral betöm.

'Bagóztasd be ezt a támfát, üsd be egy kis fával, mert ha befódod, nem kell kivenni a gerendát!'.

bermanli – bányamanó, bányarém, bányalélek.

'A bermanli őrizte a bányát, és jelt adott,ha veszélyes volt a munka'.

biacsi – csillefogó vas- vagy fagerenda.

'A biacsinak két méter a hossza.Ha a csille gyorsabban megy a megengedettnél, akkor a biacsi leesik a főtéből, és visszafogja a csillét'.

Megjegyzés: Feltalálójáról kapta a nevét.

bika – szén vagy kőtömb, amelyet a bányász meghagy a laza anyagban ideiglenesen.

'Itt bikát kell hagyni!'.

Ha nagyon omlékony a szén vagy a meddő, akkor a talpon levő tömb lesz a bika.Ezt nem szabad megbontani, mert leomlik és elviszi a bányát.

bikafa – a bika megtámasztására szolgáló támfa.

'A bikafa visszaszorítja a bikát, nehogy elszaladjon'.

billog – gyámlyuk.

'Vasrúddal billogot ástunk,ha a métert kipu - coltuk, a stomp helyét kiástuk billognak húsz centi mélyen'.

bimpok – nyugpad.

'A bimpok olyan, mint a kemence kocikja.Rátanáltunk,ha bementünk a régibe.Fájinul ki volt faragva, pihenésre szolgált'.

bin – állásdeszka az aknában,aknapadozat,járópadozat.

'Az aknában binnel deszkáztunk'.

bolcnyi – a csille csapszege.

'Kilazult a bolcnyi'.

bodi – cimbora, munkatárs.

'A bodimmal együtt töltöttük az ünnepet'.

bolha – a támfa kiemelésére szolgáló tuskó.

'Ha a stomp nem akart kijönni a rablásnál, akkor bolhát használtunk'.

bordafa – karó,a szabad kőzetfelületek biztosítására szolgál.

'Bordafával biztosítjuk a főtét meg az oldalt. Ha nyomást kap a főte, akkor a bordafa törik, és meghalljuk'.

bóthajtásos bánya – nem trapéz-alakú, hanem pincére emlékeztető bányavágat,felső síkját kosárgörbe zárja le.

'A régiek bótbajtásos vágatokat hajtottak, így kevesebb fa kellett a biztosításhoz'.

bölcsőcsille – billenőcsille.

'A bölcsőcsillét oldalra kifordíthatjuk,így könnyebb az ürítés, úgy lehet ringatni,mint a bölcsőt'.

bőr – kátrányos iszapréteg a szénben.

'A bányász rendszerint a bőrön srámol, mert a réselés ott könnyebb'.

bunkó – kisméretű félkéz-kalapács.

'Amikor még nem volt fúrógép, az egyik bányász a vésőt forgatta, a másik meg a bunkóval ütött a vésőre,hogy legyen lyuk a robbantáshoz'.

cigányfúró – fa fúrásához használt spirálmenetes fúró.

'A cigányfúró egy csigafúró, amelyet a rablásnál használunk.Ezzel fúrjuk ki a stompot, hogy szétlőhessük a fát'.

cigányváltó – kétméteres spicc-sínekből álló egyszerű váltó; egynyelves váltó.

'A cigányváltón tolom a csillét'.

cinder – gyújtózsinór.

'Meggyújtottam a cindert'.

cinke – kézifék-mű.

'A cinkét a vájvégtől három méterre állítottuk fel'.
Megjegyzés:A cinkét akkor építik be, amikor már a sikló egy része ki van hajtva.Mindig a talpba építik.A cinkén a kötél egy dobra fonódik rá, amikor a dob forog, a kötél olyan hangot ad, mint a cinke hangja.

cinketámfa – a kézifék-mű rögzítésére szolgáló támfa.

'A cinketámfát gyakran csak egyesnek mondják'.

cipó – homokkő-tömb a meddőben.

'A vájártanulók nem szeretnek cipót találni, mert akkor nehéz a csákányozás'.

cúg – vonat, szerelvény.

'A kiskocsisnak a cúg utolsó kocsijára akasztották az ülőkéjét'.

r Zug /n./= a vonat.

csapatcsillés – a csapat munkahelyén dolgozó csillés.

'Jobb dolga volt a csapatcsillésnek,mint a szállítócsillésnek, mert annál többet keresett'.

csatlós – a csilléket összekapcsoló szállítómunkás,aki kötélszállításnál a szállítókötélre való

kapcsolást és leakasztást végzi.
'A csatlós a csilléket kapcsolta össze, s így készült el a cúg.Az aknacsatlós pedig a kasba tolta be a csilléket'.

csegjekaró – futóhomokban alkalmazott karó.

'A csegjekarót a futóhomokban használjuk.Az egyik vége be van vasalva, hogy ha bunkózzuk, vagy bárányozzuk, akkor ne hasadjon szét'.

csesznye – csúnya, undok, utálatos.

'Egy nagy csesznye patkány megette a kenyeremet'.

csikkelés – bagózás.

'Dolgoztunk olyan bányában, ahol nem cigarettázhatott az ember, csak a csikkelés volt megengedve'.

csikó – négylábú ácsolat.

'A fékakna alá csikót tettünk, mert az nagy terhet tud felfogni'.

csillefül – csillefogantyú.

'A csillefüleket kell fogni, ha tolni akarjuk a csillét'.

csillegomb – vasgomb a csilleszekrény két végén.

'A csillegombnál akasztódik föl a csille a sodronypályán szállítás közben'.

csilletök – csillehorog.

'Nem szeretik a bányászok az új típusú csillét, mert a csilletöke beleakad a platnyiba'.

csippentő – csípővas.

'A kahanyec kanócát csippentővel csípték le, és azzal húzták ki a lámpából'.

csorbafa – görcsös, repedt, hibás fa.

'Csorbafával nem lehet ácsolni!'.

csorga – vízárok, vizesárok.

'Nehéz a csorgát pucolni'.

csulyafa – ferdén álló főtefa, amelyről lecsorog a víz.

'Csulyafát tettek a siklóba; görbét'.
Megjegyzés: Használatos a csulyás fa kifejezés is.Ha valaki ebből készíti az ácsolatot, az mestere a szakmájának, de a vájár nem szívesen dolgozik ezzel, mert sokkal munkaigé - nyesebb,mint a többi fa.Amíg két fa van, addig választ közülük.

domó – földkéreg feltorlódás, talpduzzadás.

'Itt van egy nagy domó a talpban'.

drucski – kötővas.

'A liptákok, amikor itt dolgoztak, a kötővasat drucskinak mondták'.

V.ö.: hamóka, fékvas, kötővas!

drugár – gömbfa fenyőfából.

'Emeljétek a csillét egy drugárral!'

drukkol – nyom.

'Nyomást kapott a szén, ha drukkolt'.

dunctám – rövid faalátét.

'A dunctámot réseléskor tettük a szén alá, ha nagyon tág volt,hogy ne szakadjon le'.

V.ö.: palkó, pityipalkó!

egészbéres – az, aki 100 %-os fizetést kap.

'Az egészbéres má' vájárember vót'.

egész sukk – kb. 30 cm távolság.

'Ha kiméred a távolságát a fának, vegyél föl egy csákánynyelet meg egy egész sukkot!'

Megjegyzés: A vájár a távolságot legtöbbször tapasztalati úton állapítja meg.Figyelembe veszi a szerszámok nyelét és a sukkot.A sukkot a tenyérrel és a szembefordított arasszal méri.

egyes – egyes támfa, középtámfa.

'Betettem az egyest a kopnyi alá'.

elál1 – nem robban el a lövés.

'Elállt a lövés, a fiatalok nem mertek közelíteni az orthoz, mert féltek'.

elgyön – leomlik a szén.

'Ha gyenge a szén, elgyön egy patronnyal is'.

elmegy – bekövetkezett a robbanás.

'Ha sikeres volt a gyújtás, akkor minden lövés elmegy'.

elpakol – homlokot, ortot bedeszkáz.

'A szén fölött a meddőt elpakoltuk, nehogy legyöjjön előlről'.

elszalad – elszalad, megindul, leomlik a szén vagy a bika.

'Elszaladt a bikájuk, most dolgozhatnak!'

elvisz – beomlik a bánya.

'Ha nem hagyunk bikát, akkor a nyomás elviszi a bányát'.

ereszke – lefelé hajtott vágat, amelyben az üres csille lefelé, a teli csille felfelé halad.

'Az ereszke lejtős vágat'.

fajjer – tűz.

'Amikor meggyújtottuk a cindert, fajjer-t kiáltottunk'.

fakutya – régi típusú facsille.

'A fakutya sok balesetet okozott, mert nem volt rajta fogantyú'.

Megjegyzés: A századforduló idején a bányák alacsony feltöréseiben kétféle facsillét használtak: félkutyát és negyedes kutyát. A félkutyából kettő, a negyedesből négy fért bele a 9 mázsás csillébe. A fakutyákat nem sínen, hanem deszkán tolták.

fecskefarok – a támfák illesztésének egyik módja.

'Az akna keretácsolatába, vagy a gurítóba fecskefarokra ácsoltuk a fákat, mert az biztosabb volt, mint a fogazás, vagy lékolás.

fedrol – szenet csillébe lapátol, szállít, termel.

'Gyerőnk, fedrojjunk má'!'.

féder – csákánynyél-tok.

'A féder rögzíti a csákányt a nyélen, hogy megálljon'.

ferzac – tömedék.

'A placcot ferzaccal kitöltöttük, amikor fedroltunk'.

fekü – a széntelep alatti réteg, kőzetréteg.

'A feküről könnyű felszedni a szenet'.

fékes – csillés, aki nem munkahelyen dolgozik.

'Előbb el kell menni fékesnek a sikló fölé, azután lehet belőlünk csapatcsillés'.

felbakkan – megbillen.

'A csille csak felbakkant, nem esett le a sínről, így magam is megigazítottam'.

felbakkant – fát felad a vállra.

'Bakkantsd má' fel azt a fát a vállamra!'.

felbolház – fát rúddal kiemel.

'Sikerült neki a stompot felbolházni, pedig nem sok remény volt hozzá'.
V.ö.: bolha!

feldrecol – fellapátol.

'Feldrecoltuk a gazt, a homokot az auflyukba'.

felolvasó-terem – terem, amelyben a műszakba induló bányászok névsorát felolvassák.

'A felolvasó-teremben a régiek letérbekeltek, imádkoztak, azután indultak a siktába'.

V.ö.: felozoló!

felozoló – felolvasó-terem.

'A felozolóban gyülekeztünk a műszak előtt, ott volt a felozolás'.
Megjegyzés: Ebben a helyiségben névsorol - vasással veszik számba a vájárokat és a szállítócsilléseket.Itt csak a harmadvezető vájároknak kellett megjelenni; a többi dolgozó ezidő alatt bement intézni a fát.

felőr – aknász, felvigyázó.

'A felőr szedte a munkát, jó volt vele jóba lenni'.

feltörés – felfelé hajtott vágat.

'A feltörést légközlőnek csináljuk'.

ferhó – széles homlokú elővájás,vágat szélesítése.

'A ferhót azért alkalmazzuk, hogy a meddőt ne kelljen kiszállítani, hanem csak tömedékelésre felhasználni az oldalban'.

Megjegyzés: Az oldalt kiszélesítik,hogy a szenet az oldalból is kiszedhessék.A szén helyére lapátolják be a meddőt.

ferodor – fékfa, fékpofa, fékvas.

'A mocsolyási aknában még használtuk a ferodort a csillék fékezésére'.

ferzac – tömedék.

'A placcot ferzaccal kitöltöttük, amikor fedroltunk'.

fírung – aknavezető léc, vezérléc.

'A fírung irányítja a kast az aknában'.

Megjegyzés: A fírung a függőaknában, az akna két oldalán futó 12-14 cm-es tölgygerenda,jobb esetben vörösfenyő-gerenda.

flokk – csillekötővas.

'A flokk fékezi a csillét'.

fokos – hosszúnyelű, kicsi díszes balta.

'Az aknász odapiszkált a fokossal a foga-

záshoz, hogy megnézze, nincs-e bebagóztatva'.

Megjegyzés: A fokossal főleg az aknászok, felvigyázók jártak a bányában, és ezzel ellenőrizték a főte állékonyságát, az ácsolatok szilárdságát, illetve feszességét.

A felszabadulás után a vájáravatás alkalmából minden vájár kapott egy fokost, ezzel is kifejezésre juttatva azt, hogy a bányabeli előljárók kiváltságai megszűnőben voltak.

fonófék – kézifék-mű.

'A fonófék dobjára ráfonódik a kötel'.
V.ö.: cinke, futófék!

forhejjer – a szállítási felvigyázó és az aknász közötti munkakört betöltő személy'; csapatvezető.

'A forhejjer néha már aknásznak képzelte magát'.

forsíber – szállítási felvigyázó.

'A forsíbertől a csillések féltek, az ansíbertől a vájárok'.

fórát – készlet, szén- vagy meddőkupac, rakás.

'Nem volt csille, ezért fórátra dolgoztunk'.

Megjegyzés: A fórát az a szén, vagy meddő, amelyet a szállítási viszonyok nehézsége miatt a vágatban, vagy a vájvégben kell tárolni.

A vájvégben középre rakják, hogy legyen állás, és a fát be tudják helyezni a billogba. A vágat egyéb részein az oldal aljába helyezik, hogy a szállítást és a közlekedést ne zavarja.

főte – a vágat teteje közvetlenül a széntelep fölött.

'Ha laza a főte, akkor veszélyes a munka'.

fuker – ventilátor, légtisztító készülék.

'A fuker bedöglött, megfulladunk ilyen rossz levegőben'.

futófék – kézifék-mű.

'A siklóban működik a futófék, ahol a teli felhúzza az üreset'.
V.ö.: cinke, fonófék!

futógerenda – a feszítőműves ácsolat járomfája.

'A futógerenda két métert is befog'.

gancs – görcs a fában.

'Nagy gancsok voltak abban a fában, amelyiket a pályakocsira raktónk'.

gazhaldány – meddőhányó.

'A gazhaldányra kerül ki minden gaz a bányából, a meddő és a forgács'.

gólya – rakodógép.

'Gólyával raktuk a szenet a lórába'.

gráner – német származású bányász.

'A gránerok nagyon jól értették a szakmát'.

gránik – fogaskerék-áttételes kézifelvonó.

'A gránikot húzatásra, vagy emelésre használjuk, de nem szeretünk vele dolgozni, mert nagyon kenyérgőzös munka'.

grunzó – talpgerenda.

'Úszóhomokban, ha gyenge a talp, akkor teszünk grunzót, nehogy az oldaltámok bejöjjenek'.
Grund soll /n/= alap szükséges.

gurító – vakakna, amely 60 - 70 °-os szögben halad felfelé; ferdén hajtott meredek vágat.

'A gurító bunkert képez, amelyben csúzda van elhelyezve a szén tárolására.Ha a súbert megnyitják, akkor ömlik ki a szén a csillébe'.
Megjegyzés: A gurító alatt találjuk a rakodót, ahol a csillék rendezése történik.

gyámlyukvéső – vasrúd.

'A gyámlyukvésővel mélyítjük a billogot'.

gyámrúd – vasrúd, stanga.

'A gyámrúddal dolgozunk a bolházásnál,vagy a sínrablásnál dolgozunk vele'.

haldány – meddőhányó.

'A haldányra örítjük a gazt'.

halnyi – meddőhányó.

'Néhány sváb bányász a haldányt halnyinak mondta'.

hamóka – fékfa.

'Hamókával fékezzük a csillét, ha nagy a lejtő'.

harog – horog, rablóhorog.

'A rablásnál használtuk a hargot, amikor húztuk a fát'.
V.ö.: hák!

harspli – fadob, vitla.

'A harsplinál dolgoztunk, amelyik csak az üres csillét húzza föl'.

hák – rablóhorog.

'Elküldtük az újoncot hákért, pedig már ember vót'.

Megjegyzés: Az idősebb újoncot is szoktatták a bányabeli szokásokhoz. Elküldték hákért, de nem azt adtak neki oda, hanem egy nagyobb síndarabot tettek a vállára, és azt cipeltették vele. Addig dolgoztatták potyára, míg meg nem ismerte a bányában használatos szerszámokat.

heveder – sínösszekötő vas.

'A heveder összefogja a sínt'.
V.ö.: lasnyi, rátét!

hévér – emelő.

'Ha a mozdony leesik, akkor hévérrel teszik föl a sínre'.

hézagolás – a párnafa és a kopnyi között szabadon hagyott rés.

'Hézagolást kell hagyni, hogy a következő méterhez előre lehessen tűzni'.

homlokfa – főtefa.

'A homlokfába beüttem a homlokom'.
V.ö.: főtefa, kopnyi, süvegfa, szemöldökfa!

homokpuska – a lövés fojtására használt találmány.

'A homokpuska homokkal fojtja el a lövést, hogy ki ne fújjon'.

horizont – szint.

'A mi munkahelyünk a kettes horizonton van'.

hornyolás – völgyelés.

'Ennek a stompnak a hornyolása szépen sikerült'.
V.ö.: lékolás, sarolás!

horti – 5 Pengő-s.

'Lesz-e egy horti a kereset'.
Megjegyzés: A bányákban a Horthy-rendszer idején /1920-1944/ általában 5 Pengő volt műszakonként a vájárkereset. Az 5 Pengő-s

305

egyik oldalán Horthy Miklós kormányzó képe volt.

hutmán/y/ – aknász.

'A hutmán lepiszkolt minket, mert elaludtunk a gurító alatt'.

hűzli – csákánynyél-tok.

'A hűzlin sok múlik, mert nem engedi meglazulni a csákányt a nyélen'.

járás – légfeltörés, járófeltörés, járóosztály.

'A siklón nem közlekedhettünk, mert ott szállítottak, s így a járáson keresztül mentünk a munkahelyre'.

jézusszíve – szív alakú lapát.

'A jézusszívére 8 - 12 kg szén fér rá'.

kahanyec – olajmécses, olajlámpa.

'Az előttiek kahanyeccel világítottak a bányában, de nagyon büdös vót tőle'.
V.ö.: mécses!

kalitka – talpfákból épített szekrényácsolat.

'A frontban a nagy főtenyomás felfogására 3 méterenként kalitkával biztosítottunk, majd ha a front elhaladt, ezeket kiraboltuk'.

kamó – lámpahorog, akasztó.

'A lámpát a kamó tartja a fában'.

kampol – fát fogaz.

'Az oldaltámot ki kell kampolni!'.
V.ö.: kifarkal!

kampó – csillehorog.

'Akasztd be azt a kampót!'.
V.ö.: csilletök!

kaptafa – elrontott ék.

'A vájár hozzávágta a csilléshez az éket, és ezt mondta:" Kaptafával nem lehet ékelni!"'.

kapufa – a vágányon keresztben elhelyezett gerenda.

'Kapufát tettünk,hogy védjük magunkat az elfutó csillétől'.

karabin – akasztó a lánc végén.

'A karabin nem akad ki, de a kosszarv kiakadhat, ha a csilléket húzatjuk'.

karóácsolat – ritkábban használt ácsolási mód.

'Ha a futóban dolgoztunk, néha karóácsolatot kellett tenni, és ekkor vasalt végű karókat bunkóztunk a talpba vagy a főtébe,hogy jól tartsanak'.

kastróc – rönkből hasított léc.

'A csillét kastróccal sikerült megfékezni az elszaladástól'.

keresztácsolat – ideiglenes ácsolat a főte biztosítására; a vágatok elágazásának első ácsolata.

'Keresztácsolatot tettünk, mert az oldal nagyon könnyen leomolhatott volna'.

keresztfa – főtefa és egy középtámfa.

'Ide csak egy keresztfát tegyünk,hogy a főte le ne jöjjön!'
V.ö.:keresztácsolat, kereszttámfa!

kereszttámfa – segédácsolat stompok nélkül.

'A pótácsolatot bennhagyjuk, a kereszttámfát kiszedjük'.
V.ö.: keresztácsolat, keresztfa!

keszhamer – kétkézkalapács.

'A keszhamert a rablásnál használtuk, ha ütöttük a fát'.
V.ö.: bakó, népszava!

kibliz – bödönnel szállít az aknában.

'Ha függőket hajtanak ki, akkor kiblizni szoktak'.

kibúvás – szénkibúvás a külszínen.

'A kibúvás mentén kezdtük meg a lejtaknát hajtani'.

kifarkal – támfát kifogaz.

'Kifarkaltuk a fát, mielőtt betettük'.
V.ö.: kampol!

kifordul – elmozdul, oldalra csúszik.

'A támfa kifordult, nem jól van kifarkalva'.
V.ö.: nyit, leér /a szakáll/!

kifú – visszafúj a fúrólyukon.

'Kifútt a lövés a lyukon, mert nem jól fojtották el'.

kipalkóz – főtét alátámasztani.

'Kipalkóztuk a főtét,mert nagyon laza volt az ort'.

kleccel – kifaragja a támfa végét.

'Klecceljétek gyorsan a fát, mert mindjárt sikta lesz!'

klecni – féldeszka.

'A Dorog környékéről idevetődött bányászok klecninek hívták a féldeszkát, a deszkadarabot'.

klócc – favég, tuskó.

'A sváb bányász hazavitte a kloccot tuskónak'.

kopnyi – főtefa.

'A kopnyit ki kellett venni, mert nem faragtuk ki jól a helyét'.

V.ö.: homlokfa, szemöldökfa!

kosszarv – horog a drótkötél végén.

'A kosszarvat a csilletökbe akasszátok bele!'.

könyöktám – faalátét a keresztácsolat alatt, amely az aknakeretek merevítésére szolgál.

'Az aknában a koszorú négy sarka alá könyöktámokat tettünk'.

körtésváltó – gépiváltó, melynek nyelve körtealakú acél.

'A körtésváltón a gép is áthaladt, nem úgy, mint a cigányváltón'.

kötő – fékvas.

'A kötőt a csillekerékhez erősítjük, ha lejtős a pálya'.

V.ö.: drucski, flokk, hamóka!

kutya – vascsille; csille /minden fajta/.

'Eladtam egy kutya szenet'.

kutyáz – csillével szállít.

'Ti kutyáztok, mi meg sínt fektetünk'.

kutyavas – csillefogóvas.

'A kutyavas megfogja a csillét, és nem engedi visszafutni'.

lasnyi – sínösszekötő vas.

'A lasnyit fordítva nem is lehet feltenni'.

V.ö.: heveder, rátét!

lebukik – mélyebbre bukik.

'A szén lebukott vagy egy métert, nem tudtuk folytatni a munkát'.

leér – a párfa rosszul illesztett.

'Leér ennek a párfának a szakálla, nem jól fogaztátok'.

V.ö.: nyit, száj!

lengyelajtó-kötés – völgyelt támra helyezett főtefával készített ácsolat.

'A lengyelajtó-kötésben a sarolt stompra ment rá a kopnyi'.

V.ö.: lengyelácsolat!

lengyelácsolat – azonos a lengyelajtó-kötéssel.
V.ö.: lékolás, sarolás, hornyolás, völgyelés!

lékolás – az oldaltám kifaragása a főte illesztéséhez.

'Csak a jó lékolásba illeszthető bele a kopnyi'.
V.ö.: hornyolás, sarolás, völgyelés!

lipták – Liptó megyéből érkezett toborzott bányász.

'Ezelőtt a bányában liptákok dolgoztak; magyar ember nem is nagyon ment be'.

lódolófa – töltővessző.

'A lódolófa segítségével toljuk be a robbanóanyagot a lyukba'.

lódung – fojtás, amelykócból és agyagból áll.

'A lódungnak jónak kell lenni, mert a lövés kifúj'.

lombosdeszka – lombosfából készült deszka.

'Az előretűzést csak lombosdeszkával végezhetjük, mert az keményebb, mint a fenyődeszka'.

lóré – 6 tonnás nyitott tehervagon az Ózd- Nádasd-i iparvasúton.

'Hat lórét húzott a mozdony'.

lujda – szellőztető berendezés légcsöve.

'A lujda jó levegőt szállít a munkahelyre'.

V.ö.:lutnyicső!

lutnyicső – légcső.

'Ráültem a lutnyicsőre'.

V.ö.: lujda!

maceráj – alkalmi mérővessző, amely két keskenylécből áll, és a támfák hosszát mérik vele.

'A macerájt bordafából vágjuk le; azzal mérjük a fák távolságát'.

macska – csillefogó.

'A macska a talpfák között, a talpban van elhelyezve'.

majzli – kb 30 cm hosszúságú véső.

'Régen a majzlival készítettünk helyet a fűráshoz'.

malacfarok – csillefogó vas.

'A malacfarok a végtelenkötél szállításnál megakadályozza,hogy a csille elszaladjon'.

mankó – a főtefa rögzítésére szolgáló vasrúd.

'A mankót akkor tesszük föl, ha még nem tudunk középtámot tenni'.

maródi – betegszabadság; betegállományban levő dolgozó.

'Kivettem má' a maródit, mer' nagy szúrásom volt'.

masina – villamos vontatású mozdony.

'A masina elakadt, nem tudja húzni a csilléket'.

mécses – olajlámpa.

'A régiek a bányában mécsessel világítottak'.
V.ö.: kahanyec!

mellezés – a homlok bedeszkázása.

'Ha siklót hajtunk, akkor mellezéssel zárjuk el a meddőt, nehogy leszakadjon'.

V.ö.: elpakol!

modla – minta, méret a síntávolság mérésére.

'A modlát a sínfektetéskor használtuk; azzal mértük a sínpár szélességét'.

motics – rövid nyelű, lapos végű csákány.

'A moticsot talpszedésnél használjuk'.

mugli – megkövesedett széntömb.

'Az elővájásban muglira bukkantunk'.

németajtó-kötés – fogazott ácsolat alkalmazása.

'A németajtó-kötést fogazott, vagy kampolt stompokkal készítik'.

népszava – súlyos kétkézkalapács.

'Hozzátok ide a népszavát!'.

V.ö.: bakó!

nógrajzol – talpat utána szed.

'A nagy talpduzzadás miatt nógrajzolni kellett, hogy beférjen a csille a vágatba'.

nyilam – osztóvágat.

'A harmadik nyilamnál szakadás van'.

nyiloszkapocs – a gumiszalag összekapcsolására szolgáló kapocs.

'A gumiszalagot nem lehet varrni, csak nyiloszkapoccsal összekapcsolni'.

nyit – nyit.

'Nyit a lapolás, mert nem zár jól a fogazás.Hozzuk helyre, mert haragszik az ablézunk!'.

V.ö.: leér, száj!

nyitszeg – két ágra kihajtható biztosító szeg.

'A bányákban a fák és a deszkák rögzítésekor nyitszeget is használnak'.

oblenás – görbült /fa/.

'Ha a stomp görbe volt, az öregek csak oblenásnak mondták'.

ollóra fúr – olló kinyílt száraira emlékeztetően fúr.

'Ha kemény volt a szén, akkor ollóra fúrtunk'.

ort – szénfal, vájvég,homlok.

'A vájár fúrólyukat telepít az ortba'.

ökörhugyozás – lekicsinylő kifejezés a ferdeségre, görbültségre.

'Hogy vannak előretűzve ezek a deszkák? Olyan, akár az ökörhugyozás'.

önürítő – 6 tonnás vagon.

'Az önürítő mellett jó dolgozni, mert ott keveset kell lapátolni'.

pajcer – gyámrúd.

'A billogot pajcerral ásták a svábok'.

pakdeszka – 2 colos deszka.

'A pakdeszkát csak a pakfa és a sprájc

fogja; vasalt végű tribbel kell a tetején menni az úszóhomokban'.

pakstomp – a mellezés leszorításánál használt támfa.

'Pakstompot állítottunk, hogy a mellezést lefogjuk'.

palkó – oldaltámnak vagy főtefának való fa.

'Hozzatok csak egy palkót!'

pánvágli – pályakocsi.

'A pánváglin szállítjuk a fát meg a lutnyicsövet'.

V.ö.: szarvaskocsi!

papucs – az oldaltám alá helyezett fa alátét.

'Ha lágy a talp, akkor a stomp alá papucsot kell tenni,hogy le ne süllyedjen'.
V.ö.: sarufa!

párfa – ácsolat.

'Egy párfát tudtunk betenni'.

párnafa – a főtefával párhuzamosan beillesztett,kiékelt deszka.

'A párnafa az előző méter előretűzött deszkáit szorítja a főtéhez'.

pászma – elemi drótkötélszál.

'Elszakadt a pászma a siklóban; áll a szállítás'.

penészsöprő – bányabeli munkakör 12-14 éves fiúk számára.

'Örültünk, ha felvettek penészsöprőnek, és dolgozhattunk a bányában'.

Megjegyzés: Nyírágseprővel kellett a támfákról, főtefákról és a deszkákról söpörni a fehér bányapenészt, hogy ne korhadjanak el a fák idő múltán.

pikhamer – fejtőkalapács.

'A pikhamerrel sokkal könnyebb dolgozni, mint a csákánnyal, mert azt sűrített levegő működteti'.

pinafa – tuskó, a támfa és főtefa lefűrészelt része.

'A pinafába belevágtuk a fejszét, és úgy vittük a vállunkon, hogy gyújtóst készítsünk belőle az asszonynak'.

pincsi – házi készítésű deszka- vagy vaslemez-csille.

'A pincsit másodmagammal feltolom a rakodóra, ahova a nagycsillét nem is lehet felvinni'.

pincsizés – kiscsillével történő szállítás és ürítés.

'A pincsizés sokkal könnyebb, mint a kutyázás'.

placc – üreg a szénfal és a két támfa között.

'Ha olyan nagy a placcom, hogy a fa nem teli meg, akkor befődelem'.

platnyi – fordítólemez.

'Elővájásban a csillét az osztóba be kell fordítani, ezért szoktunk platnyit fektetni'.

platnyigyalu– képzeletbeli szerszám.

'Az újoncot néha platnyigyaluért is beküldték, ha élhetetlen volt, és be lehetett csapni'.

pofáslakat – a csille rögzítésére szolgáló eszköz.

'A pofáslakattal teljes szerelvényt is ki lehet húzni, ha jól köt'.

poligonácsolat – sokszögű ácsolat.

'A poligonácsolatban helyezzük el a futógerendát'.
V.ö.: bakácsolat!

polip – láncos emelő, pullift.

'A polippal húztuk a stompokat a rablásnál'.

prigli – fékfa.

'Több dunántúli bányász, aki itt dolgozott, a fékfát priglinek mondta'.

V.ö.: drucski, hamóka!

provizoros – ideiglenes, nem állandó.

'Ezt a sínpárt csak provizorosan fektettük le, mert úgyis ki kell rabolni'.

provizorát – élelmiszerüzlet.

'A régiek a provizorátban vásárolták a fűszert'.

purganc – csillekerék nyomkoszorúja,nyomkarikája.

'A csillét a sínen a purganc irányítja'.

puttok – tisztítóvessző.

'A puttokkal pucoltuk a fúrólyukat'.
Megjegyzés: r Putzstock /n/ = tisztítóvessző.

rablás – fa - és vasanyagok kiszedése a vágatból.

'A rablás a legveszélyesebb munka'.

racsni – a fogaskerék-áttételes emelő hajtókarja.

'Racsni működik a vasemberben is'.

rajbol – csillét terel, irányít.

'A csilléket a cigányváltónál rajbolni kell'.

rajda – kanyar.

'Ha a fővágatban osztót akarunk hajtani, akkor rajdát csinálhatunk'.

rakonca – a pályakocsi oldalára tűzött négy karó.

'A rakoncák nem engedik leesni a pályakocsiról a stompokat'.

rámpamester – rakodói felvigyázó.

'A rámpamester adta ki a szenet'.

rák – sínhajlító vasszerszám.

'A sínt a rákkal hajlítjuk meg, ha a rajdához görbe sín szükséges.A rákot a stangával hajtjuk'.

raportkönyv – jelentőkönyv.

'A raportkönyvekben megtaláljuk azt feljegyezve, ami a bányában történt'.

rátét – sínösszekötő.

'Hozzatok egy rátétet!'.
V.ö.: heveder, lasnyi!

ravás – kb 130 cm hosszú farönkből hasított karó.

'A főtét 50 centire ravással biztosítjuk'.

revír – körzet.

'Az aknász bejárta a revírt'.

réselés – rés készítése a szénben.

'A réselés nagyon fárasztó munka,akár ferde, akár vízszintes irányú'.

rézsugárzó – fényerősítő rézlemez a karbidlámpán.

'Az aknászt már messziről megismerhet-

tük, mert világított a rézsugárzója'.

rigli – nyújtott fejfa, hosszúfarkú főtefa.

'A rigli a pótjáromfán is rajta fekszik, így nagyobb terhet tud felfogni'.

rigócsont – köves beágyazás a szénben.

'A vájárok kagylós, köves beágyazásra találtak, ami olyan kemény, mint a rigócsont'.

rigóf – régi bányászköszöntés, a Glück auf!-torzított kiejtése.

'Némely bányász még akkor is rigóffal köszönt, amikor behozták a Jó Szerencsét!- köszönést'.

Megjegyzés: Amikor a bányászok függőakna esetében beszálltak a kasba, vagy elindultak a lejtaknába, akkor köszöntek így, és megemelték a kobakot.

rikacs – homokkő-beágyazás a meddőben.

'Nagyon nehéz volt dolgozni a rikacsok miatt, mert lecsúszott róluk a csákány'.

rukkol – oldalra távolít.

'Rukkoljátok a sínt egy kicsit balra!'.

sahta – akna, függőakna, az akna melletti terület.

'A sahtát elöntötte a víz', vagy 'Megyek haza a sahtára, mert ott lakom'.

sank – homok, iszap.

'A réseléskor kiszedjük a sankot'.

sankbánya – homokbánya.

'Sírhatsz anyám, sírba tesz a sankbánya'.

sarok – a szénfal sarka.

'Ha gyenge volt a szén, akkor a sarokra fúrtunk'.

sarolás – völgyelés.

'A járomfát csak arra az oldaltámra helyezhetjük rá, amelyet előbb a sarolással előkészítettünk'.
V.ö.: hornyolás, lékolás!

sífer – köves szén.

'Sífert nem rakhatunk a szén közé, mert nem égne el, csak a kazánban'.

síbol – szállít.

'A svábok síboltak, a magyarok kutyáztak'.

síferhalnyi – meddőhányó.

'A síferhalnyira kerül ki a megkövesedett csillogó szén'.

sikló – felfelé hajtott vágat, amelyben a teli csille felhúzza az üreset.

'A siklót mindig felfelé hajtjuk, és ebben használjuk a cinkét a szállításnál'.

sikta – műszak.

'Kitelt a sikta'.

siktakönyv – műszaknapló.

'A siktakönyvbe beírják a műszakokat'.

skiccel – régi módon faragja a szénfalat.

'Amit mi beskicceltünk, azt le is robbantottuk'.

slégáz – ferdén fürészel, farag, helyesen: srégáz.

'A stompot, mielőtt beraktuk, slégáztuk'.

sliccel – haránt irányban résel.

'Jobban szerettünk srámolni, mint sliccelni'.

slipper – talpfa.

'Kevés slippert hordtatok föl'.

solni – kas, szállítókas a függőaknában.

'Nálunk a solnit alig ismerik, mert itt nincs függőakna'.

sprájc – feszke, feszítőfa.

'Hozzál egy sprájcot kisprájcolni az ácsolatot!'.

srámolás – vízszintes réselés.

'A srámolásnál kiszedjük a homokréteget a szén alól, aztán platnyit fektetünk alá, hogy arra omoljék a szén'.

srótácsolat – sorosácsolat.

'Úszóhomokban srótácsolattal mehetünk előre'.

stanga – vasrúd.

'A stangával ástuk ki a billogot'.

V.ö.: gyámlyukvéső, gyámrúd, pajcer!

stift – sasszeg.

'A stift fogja a bolcnyit, az meg a csilletökit'.

stomp – oldaltámnak való fa.

'Hozzatok egy stompot!'.

stósz – láb, /sín/kötés;két készre szerelt sín.

'A stósz két sínt fog össze'.

V.ö.: heveder, lasnyi, rátét!

streka – vágat.

'Nyomásos, köves ez a streka'.

stufa – jelzés, csikarás a főtefán vagy az oldaltámfán.

'Az aknász stufát csikart a főtefára'.
Megjegyzés: A havi vagy a heti stufák jelzik,hogy a szóbanforgó munkahelyen melyik párfáig jutott el a csapat.
Minden aknásznak más-más jelzése van. Az volt a fontos a csapat számára,hogy lestufázzák a fát; elismerjék a teljesítményt.A régi bányászok megtették, hogy a lestufázott támfát kiemelték,áthelyezték,hogy több teljesítményt számoljanak el nekik.A csalást idővel felfedezték.
Az ötvenes években már inkább lemeszelték, vagy sínszöget ütöttek bele. A biztonság kedvéért még a szénfalat is lemeszelték, mert azt nehezebb lett volna elmozdítani a helyéről.

sturc – csilledöntő,rakodó.

'Van-e jó sturcotok?'.

súber – ajtónak összetákolt deszkák a gurító alatt.

'Betettük a súbert, hogy felfogja a szenet'.

süvegfa – főtefa.

'A süvegfát nehéz felrakni'.

V.ö.: homlokfa, kopnyi, szemöldökfa!

svédácsolat – ferdén fűrészelt fák illesztése.

'A svédácsolatot ritkán használjuk, akkor is csak olyan helyen, ahol nem nagy a nyomás'.

szarvaskocsi– pályakocsi.

'A szarvaskocsinak négy rakoncája van'.
V.ö.: pánvágli!

száj – a fogazás nyílása.

'Nagy szája van ennek a fogazásnak;javítsátok ki!'

V.ö.: leér, nyit!

szánkó – teherszállításra használt láda.

'A szánkó a talpon csúszik; olyan vágatban használjuk, ahol nem fér be a csille'.

szárnyascsille – billenős csille.

'A szárnyascsille gyorsan üríthető'.

szemöldökfa – főtefa.

'Feltettük a szemöldökfát, de nagyon nehezen ment'.
Megjegyzés: Amint számos tájszó esetében megfigyelhettük,itt is beigazolódik az a tény,hogy a munkahely egyes szerszámait, berendezéseit az emberi test anatómiájához, illetve annak részeihez hasonlítják. Analógizál a bányász, amikor a környezetében használatos tárgyak nevét kialakítja.Pl. bordafa, csillefül, csilletök,leér a szakáll, szája van, szemöldökfa.

Szent Borbála – a bányászok védőszentje.

'A leszállás előtt a bányász letérbekelt Szent Borbála szobra előtt'.

szigna – jelzés.

'A szigna előtt nem húzhatjuk a csillét az ereszkében'.

szívváltó – cigányváltó, kétnyelves váltó.

'A szívváltó rögzített kétnyelvű váltó; amikor odaér a csille, akkor rajbolni kell'.

V.ö.: cigányváltó!

szorítóék – fából faragott lapos ék.

'A szorítóék az oldalban és a főtében szorítja oda a deszkákat a szénhez'.

szúrótábla – lyukas tábla a csillék és a leszálló bányászok számának jelölésére.

'A szúrótáblán jelöltük a leszálló személyeket'.

talp – a vágat alja.

'A talp medduzzad, ha nyomása van alulról'.

tartógerenda – oldalbilloggal tartó keretácsolat gerendája, amelyet a keretácsolat alá tesznek.

'Tartógerendát tettünk az aknába'.

teknő – csúzdateknő.

'Hajlított lemezekből áll a teknő, amiben a szén csúszik a rakodóhoz'.

Megjegyzés: A rázócsúzdának és a láncos vonszolónak is van teknője.

tető – főte.

'A tető nagyon laza'.

V.ö.: főte!

tótkamp – fogra rakott ácsolat.

'A tótkampot elővájásba, feltörésbe és a siklóba tettük; a sarolt stompokat pedig a fejtésben és a fronton alkalmaztuk, mert ott nagyobb a nyomás'.

tölt – berakja a patront a lyukba.

'Miután töltöttünk, agyagból hurkát gyúrtunk és elfojtottuk a lövést'.

trasal – tart, fél valakitől.

'A fiatalok trasaltak tőlem, mert szigorú voltam'.

trib – 2,5 cm vastagságú deszka.

'Tribbel mentünk előre a futóban, vagy az úszóhomokban'.

ujj – a régi bányászok által használt mértékegység; kb. 2 cm'.

'Réseljetek még egy ujjnyival magasabbra!'.

untercúg – járomácsolat; első párfa a kereszteződésnél.

'Nehezebb betenni egy untercúgot, mint egy segédácsolatot'.

unterzacli – könyökfa, könyöktám.

'Az aknakoszorúba és a nyomásos helyeken unterzaclit tettünk'.
V.ö.: könyöktám!

urma – szénfal az oldalban; helyesen ulma.

'Az urmába az öregek vakablakot vágtak; ott tartották a pálinkát, a pipát meg a

dohányt'.

urmagyalu – képzeletbeli szerszám.

'A tapasztalatlanokkal elhitették a bányában,hogy a szenet urmagyaluval gyalulják'.

ütköző – a csille ütközője.

'Az ütköző a csille alvázának a védőrésze'.

ütővas – a bárányozásnál használt rúd.

'Az ütővassal megütöttük a stompot,hogy kirabolhassuk a fát'.

vasember – racsnis emelő.

'A vasembert a frontban használtuk, amikor a meghajtóművet akartuk rögzíteni'.

vájvég – a vágat vége, a munkahely homloka.

'A vájvégben főtét kellett szedni'.

vendégkötél – több csille összekötésére szolgáló drótkötél.

'A vendégkötél a csillék fölé kerül a húzatáskor'.

vendungolás – cseglyekarózás.

'Vendungolásra a futóban van szükség'.

verővas – 50 cm-es vasrúd a csillék összekapcsolásánál,a kötéllakat csilléhez erősítésére szolgál.
'A verővassal szorítjuk, vagy lazítjuk a csille láncát a végtelen-kötélszállításnál'.

villanyos – mozdony.

'A bányamozdonyt mi csak villanyosnak hívjuk'.

V.ö.: masina!

vinkli – derékszög.

'Az urmát bemértük, hogy a középtám vinkliben legyen'.

vipper – körbuktató.

'A vippernél ma nők is dolgoznak, amikor a csilléket ürítik'.

vitlaház – felvonómű elhelyezésére szolgáló kamra.

'A vitlaházban nagy a zaj'.

völgyelés – az oldaltám völgyelt kimélyítése.

'A stomp völgyelése megfelelő'.

V.ö.: hornyolás, lékolás, sarolás!

zajberol – szenet földre lapátol, vagy kapával közelít.
'Zajberolni kell, mert messze van a csille'.

zenkli – függő, függélyező.
'Amikor a vágatot hajtjuk, akkor az irányt a zenklivel adják meg'.

zsámoly – a rázócsúzda alapja.
'A rázócsúzda a zsámolyon fut'.

zsomp – vízgyűjtő, víztároló.
'A zsompot kideszkáztuk'.

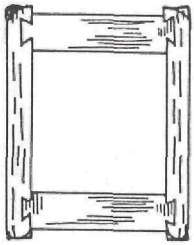
zsuzsi – kétkéz nagykalapács.
'A zsuzsival ütöttük szét a kalitkát a frontban'.

V.ö.: népszava, bakó!

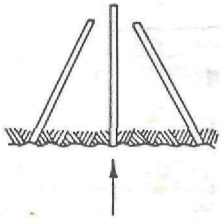
+ + + + +
+ + +
+

Borsod megyei szénbányászok tájszavainak illusztrációi

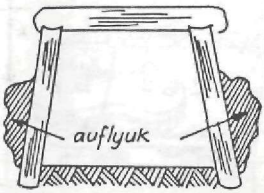
aknapáros

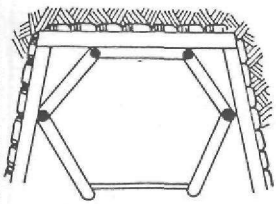
amprek

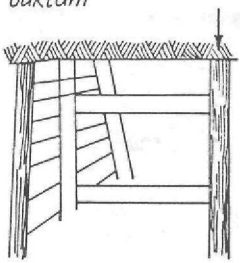
auflyuk

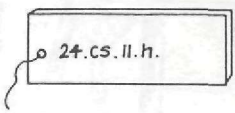
bakácsolat

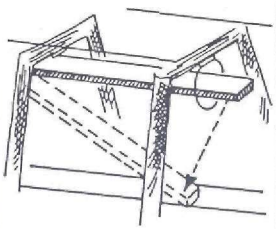
baktám

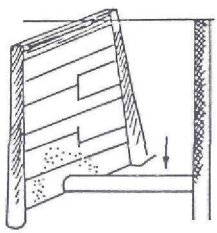
baliga

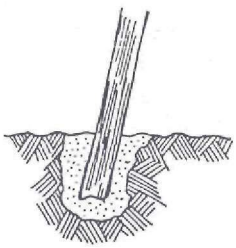
biacsi

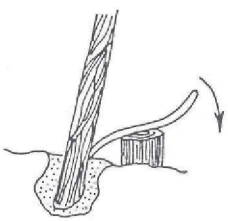
bikafa

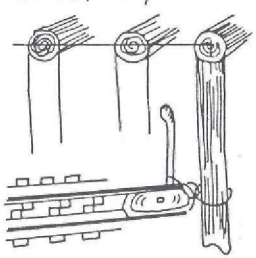
billog

bolha

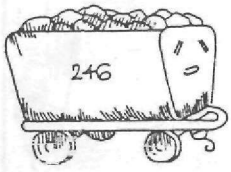
cinke,-támfa

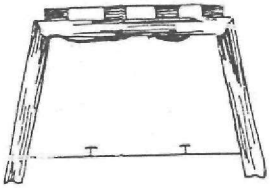
csegjekaró (zás)

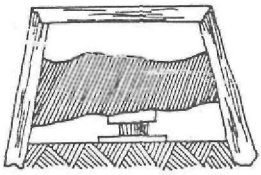
csille

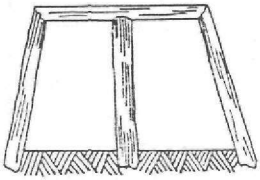
csulyásfa

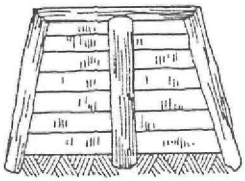
dunctám

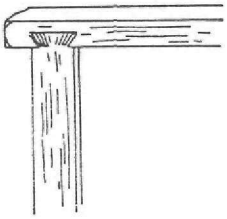
egyes

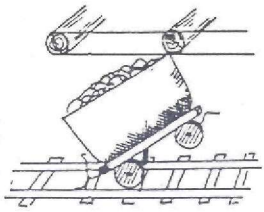
elpakolni

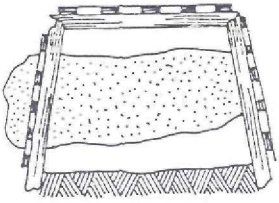
fecskefarok

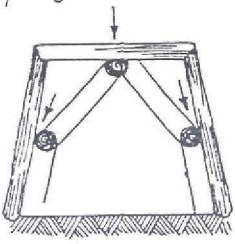
felbakkanni

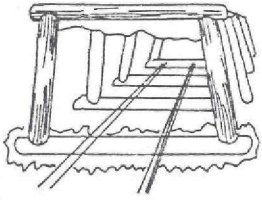
ferhó

futógerenda

grunzó (gerenda)

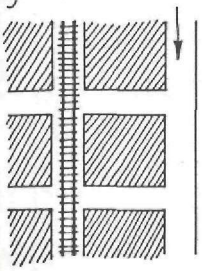
hák

hornyolás

járás

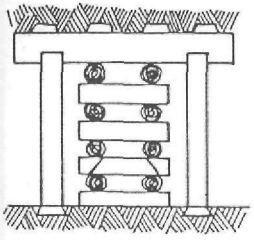
jézusszíve

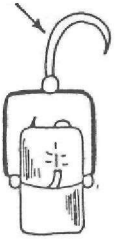
kahanyec

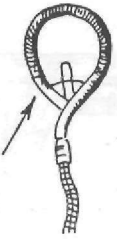
kalitka

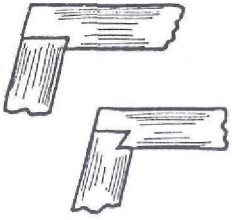
kamó

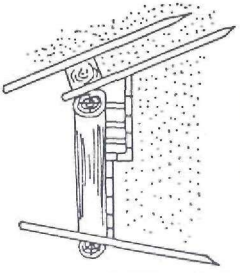
karabin

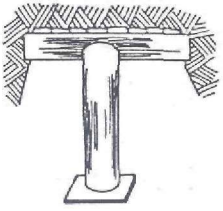
kampolni

karóácsolat

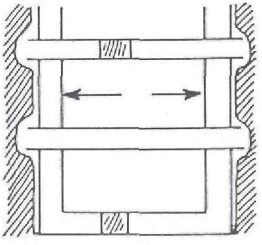
keresztácsolat

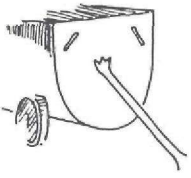
kosszarv

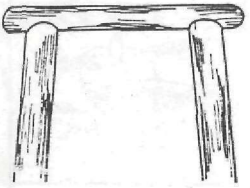
könyöktám

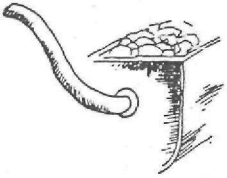
kutyavas

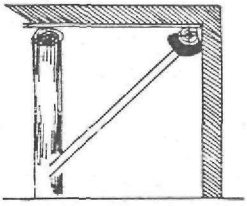
lengyel ácsolat

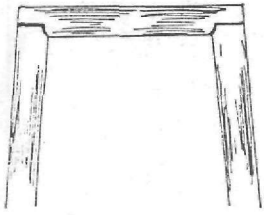
malacfarok

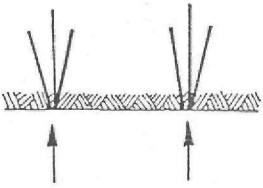
mankó

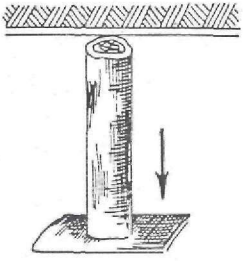
németajtókötés

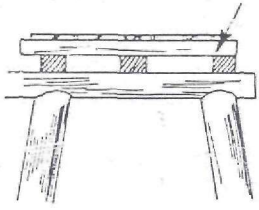
olló

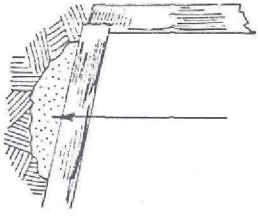
papucs

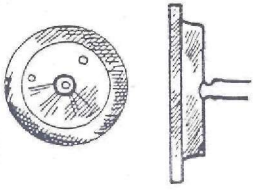
párnafa

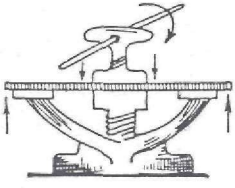
plac

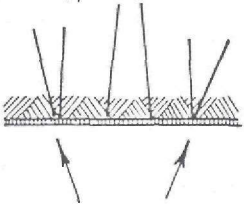
purganc

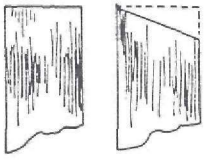
rák

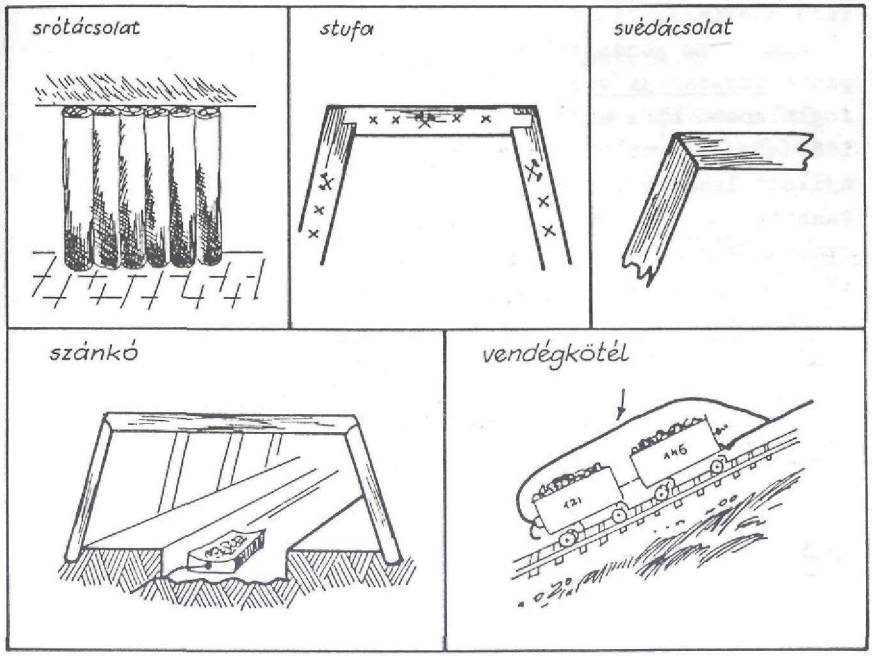

sarok (fúrás)

slégázni

srótácsolat
stufa
svédácsolat
szánkó
vendégkötél

2. BÁNYÁSZ TÁJSZAVAK EGY GÖMÖRI VASÉRCBÁNYÁSZ SZÓKINCSÉBEN

1960-ban, a borsodi szénbányászok szakszókincsének a vizsgálata után már tudatosan folytattam gyűjtőmunkámat az idősebb bányászok, a gömöri vasércbányászok között. Rozsnyó vidékén ismerkedtem a munkáséletmóddal, és a dalok mellett megragadta figyelmemet a borsoditól eltérő szókincs.

Akkor nem gondoltam, hogy negyedszázad múltával, éppen a rudabányai vasércbányászat megszűnésének évében foglalkozom újra az anyaggal; a nyelvjárási anyag feldolgozására és publikálására a Borsodi Bányász lapban nyílott lehetőségem. Most pedig összefüggésében is olvasható, tanulmányozható ez a gyűjtemény a jelen bányászainak a számára is, hogy együtt szembesüljünk a messzi történelmi távlatokba visszanyúló szaknyelvvel.

1961 nyarán egy adatközlővel végeztem a gyűjtést Licince /Licze/ községben, a Murány völgyében. Adatközlőm: Szögedy István 1922-ben született a kétlaki bányászközségben, és örököse volt annak az életformának, ami a Gömör megyei aprófalvak agrárproletár- iparimunkás népességének jutott osztályrészül.

Apja a hizsnyóvízi vasgyár kohásza volt, tehát adatközlőm már a második iparimunkás nemzedéket képviselte. Apja 1929-ben Argentínába vándorolt; öt gyermeke maradt itthon.

Szögedy István 1939 - 1958 között dolgozott a bányászatban. Rövidre fogva hadd jellemezzem életútját az alábbi fordulatokkal: " 1937-ben még mezei munkára szegődtem, aratásra, 1939-től a liczei bányánál voltam három hónapig napszámos, egy évig csillés, két évig segédvájár, majd vájár. 1944 decemberében elhelyeztük a motorokat, fúrókat, trafóházi felszerelést egy mészkőbe vájt vágatba, nehogy a németek elvigyék. 1945. január 16-án megsebesültem, 1946-tól dolgoztam újra tunelépítésnél Kopráson, Nova Pakán, Lisniben és Liczén".

GÖMÖR MEGYEI VASÉRCBÁNYÁSZOK TÁJSZAVAI

ableéz – felváltás, váltótárs.

'Megyünk ki, mer' má' itt gyön a zabléz'.

Megjegyzés: Valamennyi példamondatot az adatközlő tájszólásában, fonetikusan jegyeztem fel.

aggasztal – útjában áll, akadályoz.

'Be akartam állítani a kötést, de a mugja aggasztalt'.

aknakranc – aknakeret.

'A zaknakranc benyomulhat, a kast megállítsa, mer' szorul a kas'.

aknaszáj – az akna nyílása; külszíni nyílása.

'Ne nézegj a zaknaszájba, mer' elkapja a fejedet a kas!'.

aknaverés – új függőleges akna mélyítése.

'Ha sok ércet találtunk, megkezdtük a zaknaverést'.

anstrikk – az aknakeret elosztó-gerendája, amelyből a gurítóban egy, a függőleges aknában aknakeretenként kettő van; merevítő gerenda.
'Ha nyomás van, kiugrik a zanstrikk'.

átlyukaszt – kőzetet átlyukaszt, átfúr; szembe hajtott vágattal találkozik.
'Közel vagyunk má' a naphoz; így mondják, ma má' átlyukasztyuk a gurítót'.

bak[1] – állvány.

'Ha a zaknaalapot csináltuk, bakot kellett tenni, hogy a nagy fákat fel tudjuk tenni'.

bak[2] – a meddőhányón lefektetett sínpár feltámasztására szolgáló ácsolat; fatámasz.

'A hányón bakot kell állítani, mer' má' betelt a hányó'.

bakó – 5 kg-os nagykalapács.

'A bakóval üttük a fúrót, vagy a csegjekarót, vagy nagyobb kőzetdarabot törtünk össze vele'.

baliga – csillejegy.

'A munkahely száma a baligára rá van ütve'.

bastárda – a nehézségi erőt kihasználó fúrásirány.

'Bastárdára fúrtunk, mer' a gép kézitartása könnyebb volt'.

báger – felrakógép, amely a csillébe rakja az ércet.

'Ha a csillén nem volt hák, akkor hátra kellett állni a bágerval'.

V.ö.: szedőgép!

bányafelőr – bányafelvigyázó.

'A bányafelőr ellenőrzi a bányába' a létszámot'.

bányakapitány – a bányahatóság ilyen rangú vezetője, aki ellenőrzi a balesetbiztosítási rendszabályok betartását, a robbantószerek felhasználását.

'A bányakapitány nem találta rendbe' a lőszeres ládát'.

bányászsurc – bőrből vagy vászonból készült kötő.

'Csak a régiek használták a bányászsurcot'.

bárány – támfák kiütésére szolgáló oszlop.

'Kettéhasadt a bárány'.

bárányozás – nagyobb oszlopok rönkkel való helyreverése; ezt a műveletet ketten vagy négyen végezhetik.

'A nagyobb oszlopokat a tunelba' bárányozással vertük helyre'.

beboltoz – kibélel, bebordáz.

'Beboltoztuk a főtét'.

beleül – támaszkodik.

'Azér' csinájjuk a feckét fecskefarokra, hogy beleüljék a zoszlop derekába'.

belne – a szint és a napszint közötti bányarész.

'A zaknász fölment a belnébe ellenőrizni a zércet, vagy megadni az irányt'.

betapaszt – sárral beken.

'Tapasszátok be a rést, mer' a zaknász meglássa, oszt megszid'.

betör – vágathajtást megkezd.

'Keresztvágatot kell kezdeni; a bányamester azt mondja: Itt fogunk betörni!'.

beugró – a vágat oldalába mélyített védőkamra.

'Robbantásná' a légnyomás elől behúzódunk a védőkamrába, a beugróba'.

bika – vasból vagy fából készített ütköző a meddőhányóra fektetett sínpár végén, amely megakadályozza a csillék lezuhanását.

'A bika eltört, leugrott a csille'.

bocskor – 50-60 cm hosszú gerendavégből készített támalátét.

'Erős bocskorokat kell a zoszlopok alá tenni, mer' agyagos a talaj'.

bodi – munkatárs, cimbora.

'Együtt dolgozunk a munkahelyen a bodimval'.

bolcni – csapszeg.

'Elveszett a bolcni, mer' lekopott a feje'.

borda – a bányatérség oldalának és főtéjének a biztosítására használt hasított fa.

'Tíz csille bordát szállítsatok a bányába!'

bordafa – általában 1,2 m hosszúságú hasított keményfa /tölgy, akác/.

'A nyomás a bordafát meghajlította vagy letörte'.

bordáz – hasított fával az oldalt vagy a főtét sűrűn vagy ritkábban bebiztosít.

'Bordázzuk az oldalt meg a főtét, mer' beomlik a vágat!'

bóthajtásos – ácsolat nélküli vágat.

'Úgy menjetek azzal a táróval,hogy egy kicsit bóthajtásos legyék'.

bölcsőcsille – csille, amelynek a szekrénye vaslemezből készült, teknőalakú és a két végén sima homloklemezzel van lezárva.

'Ha megyen is a matriál, úgy mozog a bölcsőcsille, mint a hajó'.

V.ö.: hajócsille!

bréner – a karbidlámpa égője.

'Pucold le a brénert!'

V.ö.: égő!

buliner – Dobsina-vidéki németajkú bányász.

'A bulinerek jó bányászok voltak; ők tanították meg a liczeieket a bányászatra. Azok jöttek Liczére 1879-ben nyolcvanan az új bánya megnyitására'.

bunkó – nagykalapács.

'A bunkóval összetörtük a követ'.

cigányfúró – a süvetei cigánykovácsok által készített kézifúró.

'A bányához csináltak cigányfúrót'.

cigányváltó – rögzítés nélküli váltó.

'A cigányváltónak csak egy nyelve van'.

cintra – közönséges vagy gumival szigetelt lőporos gyújtózsinór.

'Vágjál egyhúszas cintrákat!'

cúg – csillékből álló szerelvény.

'A csilléket, a cúgot régen ló húzta, ma pedig gébuszka'.

csap – fogazás.

'A modla szerint a fát befűrészeltük, kihasítottuk, és ez vót a csap'.

csapatcsillés – munkahelyi csillés.

'A csapatcsillés a munkahelyről elszállította a zércet'.

csatlós – csak az aknánál dolgozó csillés.

'A csatlós nem kapcsolta be a biztosítóvasat a kason'.

csegjekaróz – úszóhomokban karók felhasználásával biztosít.

'Nagyon szakadt a bánya; muszáj vót csegjekarózni'.

V.ö.: előreszögez!

csiga – csiga.

'A csigát meghajtásos vassal forgatták'.

csukli – 15-20 cm mély lyuk, amely kiálló kőzetek lerobbantására szolgál.

'Fúrjál egyet a tetőbe, két csuklit a zoldalba, mer' nincs meg a profil'.

csúzda – a gurító alsó szája, garatja.

'Vizes matriál gyött, a csúzda betapadt'.

csüng – rosszul fekszik.

'Csüng a gerenda;nem egyenesen állították be'.

dingóka – bérelszámoló cédula.

'A dingókára ráírják a zúj szakmán't a következő hónapra'.

domó – daganat.

'Fejbeüttem magamat a csákány kontyával, domó gyött a fejemre'.

drugár – kb 10 cm vastagságú gömbfa.

'A drugárval kisprájcoljuk a zácsolatot'.

duplaakna – olyan függőleges akna, amelyben két osztályon szállítanak,vagyis két kassal.

'Egyszerre két kosár jár a szállítóaknában, a duplaaknában'.

elál – a fúrólyukban elhelyezett töltet nem robban el.

'Gyöttünk ki a siktából, be kellett jelenteni,hogy egy vagy két lyuk nem robbant, hanem elállt'.

elbordáz – bordafával kibélel, biztosít.

'Bordázzátok el a vájvéget!'

V.ö.: bordáz!

elfalaz – elfalaz.

'Ezt a folyosót el kell falazni, mer' gázgyanús'.

elmegy – elrobban a lövés.

'Elment a zösszes lyuk'.

előreszögez – úszóhomokban csegjekaróval biztosít.

'Ha a bánya vizes és omlós, előre kell szögezni'.

V.ö.: csegjekaróz!

elsikerül – nem robban a lövés.

'Elsikerült a lövés'.

elszökik – az érctelep folytonossága megszakad.

'Elszökött az érc'.

ereszke – 30-40°- os dőlésű lefele hajtott vágat.

'A zereszkében veszélyes a szállítás, mer' kiugorhat a csille'.

égő – a karbidlámpa égője.

'A zégőt szúrd ki!'.

V.ö.: bréner!

ékrefúrás – állványra helyezett fúrógéppel történő vízszintes irányú, ék alakú fúrásirány.

'A zékrefúrást vízszintesen engedtük be a vájvégbe'.

fajer – tűz.

'A vájár elkiáltja többször: Fajer!'.

fakosár – hasított és pállított tölgyfaháncsból készült kosár az érc felszedésére és a továbbítására.

'A fakosárt kenderkötéllel négy bányász húzta ki a zaknából'.

fárál – bányát jár., bányába leszáll.

'A hutman fárál a banyába'.

fecke – feszítőfa.

'Kihullott a fecke, mer' erősebb vót a lövés'.

fecskefarok – fecskefarok-szerűen készített völgyelés.

'Amikor a feckét csinájjuk, azt kell besarolni fecskefarokra'.

V.ö.: sarol!

feküi – az érc mellett vagy alatt dőlött kőzet.

'Rámentünk a feküre, ott má' megszűnt a zérc'.

fejfa – az ácsolat vízszintesen fekvő fája.

'A fejfa eltörhet, meghasadhat, a robbantásná' leeshet'.

V.ö.: főtefa, gerenda, kapni!

felbakkan – orra bukik.

'Még akkor nem vót nagy hiba, ha a csille felbakkant, mer' a zérc bennemaradt'.

felez – rendel, beoszt.

'Gyön má' a hutman felezni, siessünk!'.

felezcímer – munkásrendelő.

'A felezcímerbe' felolvasták a létszámot, és a munkásokat beosztották'.

feltör – vágatot felfele hajt.

'Itt kell feltörni a gurítóval!'.

fellépő – a felrakógép lépcsője.

'A fellépőre felálltunk, úgy szabályoztuk a bager működését'.

félácsolat – félácsolat, egylábas ácsolat.

'A másik partinak megmondjuk,hogy csak egy félácsolatot kell tenni, mer' a határán megyünk a zércnek'.

ferdort – nyilamvágat, vájvég.

'Jobbra kell egy kicsit kanyarodni a ferdorttal'.

fírplacc – az akna elátti széles táró; aknarakodó.

'A fírplacc ki van ácsolva négy vagy öt méter szélesen'.

fírung – kasvezeték.

'A fírungot tavotával kenik'.

fogantyú – a csille fogója.

'Tréfából belenték a fogantyút kenőcsvel; majszos lett a kezünk'.

fogaz – fejszével, fűrésszel bányafát bevág.

'Amikor előkészítettük a zácsolatot a beépítéshez, akkor fogazni kellett'.

forhejjer – rangidős, kiemelt vájár, elővájár.

'A forhejjer elrendelte,hogy öt munkahelyre kell szállítani bordát'.

fogás – a bordafa és a páros támfa és a főtefának a tapadása.

'Ha nagy a nyomás, a bordafáknak a vége kiugrik; nem jó a fogásuk'.

fórát – készlet.

'Ha elromlott a gép, vagy nem volt üres csille, akkor nem tudtuk kiszállítani a fórátot'.

forsnideszka– 2,5 col vastagságú deszka.

'A forsnideszkára rátettük a fúrógépet, ha a zajsó lyukakat fúrtuk'.

fölvonó – a csille felhúzására és leeresztésére szolgáló gép.

'A fölvonónak vót ellensúlya,hogy a teli csillét könnyebben felhúzza'.

főtefecke – a főténél elhelyezett feszítőfa,amely a süvegfákat és a támfákat is kimerevíti.

'A főtefeckét fogazzuk, mer' az fogja a kapnit és a zoszlopot'.

főtepászta – a fővágatból az érc kifejtése után felfelé hajtott fejtések meredek telérek fejtésére szolgálnak.
'A zaknásznak be van jegyezve, hogy hanyadik főtepásztán fejtik a zércet'.

fufer – kézihajtású mesterséges készülék a vágat szellőztetésére. Helyesen: fuker!
'Hajtsd meg má' azt a fúfert!'

fúró – o,5 - 1,3 m hosszúságú acélból készült kézifúró, amelyet kalapácsütéssel vertek a kőzetbe. A fúrószár éllel végződik.
'A fúróval elkészítettuk a robbantáshoz a lyukat'.

fúróállvány – fúróállvány, légrugó, a fúrógép megtámasztására.
'A fúróállványt csak 1952 óta használjuk a gépifúrásnál'.

gébuszka – nyersolajjal működő, vonat vontatására használatos motor.
'Ha rossz a sín, a gébuszka szétnyomja'.

glános – fényes, sima felületű kőzet.
'A glános kőzetet szereti a bányász, mer' abba' a robbantás jól sikerül'.

gránik – sűrített levegővel működtetett kézifelvonó. Az adatközlő téves értelmezése, mert ez kézi vitla.
'A gránikval fát húzunk fel a gurítóba'.

grunzoll – talpgerenda.
'Ha puha a talaj, akkó' grunzollra helyezük rá a zoszlopokat'.

gurító – a szintről a kőzetbe függőlegesen hajtott vágat, amely szellőztetésre, szállításra vagy járóosztályként szolgál. Felfelé hajtják.
'A gázok a gurítóba' megszorulnak, ezér' nehéz ott a munka'.
V.ö.: kémény!

gurítókranc – a gurítóakna kerete, keretácsolata.
'A gurítókrancot gömbfából készítjük'.

gurítómester – a gurító kezelője.
'A gurítómester a gurítóba' engedte a zércet a csillékbe; ha a zérc fennakadt a gurítóba', a gurítómester kötelessége volt fölengedni'.

gyetván – Zólyom-vidéki szlovák munkás.

'A gyetvánok nemigen dolgoztak a bányába'.

hajócsille – vaslemezből készült szekrényét homloklemez zárja le, teknő alakú csille.

'A hajócsille úgy mozog, mint a vízen a hajó'.

V.ö.: bölcsőcsille!

halni – hányó, meddőhányó.

'Lecsúszott a halni a sínvel együtt'.

határ – az érctelep vége, határa, ahol másfajta kőzet következik,pl. mészkő.

'A főtepásztát kihajtották egészen a határig'.

hág – csillekapocs.

'A fékes kiáltja: Akaszd össze a hágot!'

V.ö.: hák!

hák – csillekapocs.

'A hákhoz hozzákapcsoltuk a bágert'.

V.ö.: hág!

hányó – hányó, meddőhányó.

'A hányón meg kell toldani a sínt, mer' betelt'.

V.ö.: halni!

hegyesfúró – feszítésre alkalmas, változó vastagságú fúró.

'A hegyesfúróval lerámoljuk a laza kőzetet, amit a robbantás nem hozott le'.

hévér – emelő.

'Ha a csille leugrik, a szállítók hévérvel emelik fel'.

hoblinás – görbült bányafa vagy sín.

'A hoblinás főtefát befele kellett volna fordítani'.

horizont – szint.

'A kettes horizonton sok a csille; oda kell menni szállítani'.

hó-supp – vezényszó abból a célból,hogy az összes erejüket egyszerre fejtsék ki a munkások.

'Lesett a csille a hányón; tíz ember húz-

ta kötelvel, és egy kiáltotta. Hó-supp!'.

hronyec – Garam-vidéki szlovákok.

'A hronyecek jó munkások; fuvaroznak, erdei munkával foglalkoznak'.

hutman – felőr, aknász.

'A hutman olyan ember vót, aki tisztába' vót a bányamenettel'.

V.ö.: bányafelőr!

istráng – húzókötél.

'A bányába' a lovat úgy kellett vezetni, hogy a zistrángja ki legyen spannolva, nehogy a csille megusse a lábát'.

járósztály – a függőaknának az a része, amelyen a bányászok létrán közlekedhetnek.

'A gurítóba' a járósztályon keresztül közelítjük meg a munkahelyet'.

jelzőtábla – a csillék feljegyzésére szolgáló tábla.

'A zaknánál a jelzőtáblán jelölték meg, hogy hány csillét húzattak ki egy siktán'.

kacsa – régi művelésekben a gurítóban használatos, 6-7 mázsa hordképességű csille.

'A fejtéseken a kacsával nem lehetett sebesmenetbe' szállítani, mer' könnyen orra bukott'.

kacsacsille – kiscsille.

'A kacsacsillét a vrátek húzza fel'.

kalapács – hajlított fejű kalapács.

'A régi kalapácsot akkó' használta a bányász, amikó' egyedül dógozott'.

kanadai fúrás – széles vágatokban alkalmazott fúrásmód.

'A kanadai fúrásra nagy vágatokba' került sor'.

kanyarul – elfordul.

'Tedd bejjebb a kötést a zulmába, mer' jobbra fogunk kanyarulni'.

kapa – kapa; szerszám, amellyel az ércet húzza a vaskosárba a bányász.

'Megrepedt a kapának a nyele'.

kapni – süvegfa.

'Vékony kapnit tettetek'.

V.ö.: főtefa, gerenda!

kapszli – robbantó gyutacs.

'Ha a kapszli régi, vagy nedves, akkó' nem robban'.

kar – a kas biztosító karja.

'A solni karja eltört, vagy elhajolt'.

kastróc – a bányatérség oldalának és főtéjének a biztosítására szolgáló hasított fa'.

'A vájár megüti a kastrócot a csákánynyal'.

V.ö.: borda, bordafa!

kavacsos – kavicsos.

'Ha a dinamit a kőzetet másfél centis darabokra töri szét, akkor az kavacsos'.

kereszt – tiltókereszt.

'A vágatot el kell zárni egy kereszttel, de azt akkó' be is kell meszelni, amikó' odaszögezik a zelső párosra'.

keresztvágat – keresztvágat; a szállítóvágatból jobbra vagy balra induló vágat; a kőzetrétegeket harántoló szintesvágat.
'A keresztvágat a zérc vastagságát keresztül metszi'.

keretel – aknakeretet behelyez.

'Ha a bányász a gurítóba' keretelt, akkó' a surcot hátrakötte, ha kosarazott, akkó' előre'.

keverékes talaj – agyag, homok és kő keverékéből álló talaj.

'A keverékes talajba a fúró nem megy bele; az a legrosszabb'.

kémény – a szintről a kőzetbe függőlegesen felhajtott vágat.

'A kéményt kéménykerettel ácsoljuk ki'.

kéménykeret – aknakoszorú, a gurító ácsolata.

'A kéménykeretet lehet tömören vagy ritkán betenni, attól függően,hogy milyen a kőzet'.

kíbel – bödön, kibli, amely legfeljebb 60 méter mélységű függőleges aknában való szállításnál használatos.

'A zaknától drótkötelvel, kézierővel húztuk ki a kíbelt'.

kibliz – ércet bödönnel felhúz.

'Kutatóaknábó' kibliztünk'.

kicserbul – letörik; elveszti az élét.

'A fúrófejből egy darabka kicserbult'.

kifúj – kifúj.

'Kifújt a lövés; kevés dinamitot tettetek bele'.

V.ö.: kismírol!

kihúz – kihúz.

'A nyomás a bordafát kihúzza vagy eltöri'.

kijan – 5-10 kg-os nagykalapács.

'Hozd ide a kijant!'

V.ö.: bakó!

kinyomul – elmozdul.

'Kinyomult a támfa, mer' nagy nyomást kapott'.

kipercen – kitörik, kipattan.

'A vídiakoronábó' egy darabka kipercent'.

kismírol – kifúj.

'Kismírolt a lövés, keves vót a lyuk'.

V.ö.: kifúj!

kisprájcol – rögzít, kiszorít, kifeszít.

'Jó' kisprajcoltuk a zácsolatot, oszt mégis kiütte a lövés'.

kitölt – ércet kosárral felpakol.

'Hán' csillével tőtöttetek ki?'

klocok – kis tuskó.

'Adj egy klocokot, tedd a csille orrához, oszt feltesszük a csillét a vágán'ra'.

kontrafix – 40-60 cm hosszúságú feszke.

'Kontrafixvel a zaknakereteket szorítottuk ki'.

V.ö.: könyöktámfa!

kontyoscsákány – csákány, amelynek egyik oldala hegyes, a másik lapos, egyélű.

'Kontyoscsákányval könnyebb dolgozni, de csak kemény kőzetbe' lehet használni'.

korong – öntöttvasból készült korong.

'Egy kézzel is megfordítja a zember a csillét a korongon'.

kosaraz – kosárral ércet csillébe rak.

'A délelőtti parti, amikor kiment, azt mondta:" Lerobbantottuk a zércet, kosarazzátok ki!"'.

könyöktámfa – aknakeret rögzítésére szolgáló 40-60 cm hosszúságú gerendavégből készített biztosító fa.

'A lövés kiütte a könyöktámfát'.

V.ö.: kontrafix!

kötés – két oszlopból és a főtefából készült ácsolat.

'Elég erős ez a kötés, jól fogja a főtét'.

V.ö.: páros!

kramli – 30-40 cm hosszúságú ácskapocs.

'A kramlit bevertük a rönkfába,hogy lehessen vele verni a fát'.

krampács – kétélű csákány.

'Agyagos talajba', keverékes talajba' jó a krampács'.

kranc – aknakoszorú.

'Jó erős krancot tegyél a felváltó partinak!'

V.ö.: aknakranc, kéménykeret!

krikár – fúrólyukpucoló-vessző.

'A krikárval kipucoljuk a fúrólyukat'.

kutya – a főtepásztákban használt fából vagy vaslemezből készült, 5-7 mázsa hordképességű kiscsille.

'A kutya orra bukott, a zérc má' dűlött is be a gurítóba'.

ládol – dinamitot a fúrólyukba betölt.

'Ha nem egészséges a lyuk, ha össze van törve, akkó' nehéz ládolni'.

ládolófa – töltővessző.

'Eltört a ládolófa'.

V.ö.: lástokk!

lámpahorog – a lámpa akasztója.

'Ha kiegyenesítődik a lámpahorog, nem lehet rendesen felakasztani a párosra'.

lasni – sínösszekötő vas.

'Elszakadt a lasni a hányón,mer' a halni meghúzta a sínt'.

lástokk – töltővessző.

'Elkopott a lástokk, a dinamitot elhagyja'.

V.ö.: ládolófa!

lebukik – eltűnik, lebukik.

'Lebukott a zérc'.

lefarkal – gerendát befarag.

'Lefarkaltuk a gerendát,hogy jobban bemenjen a kötésre'.

lefekszik – vizszintesig lesüllyed.

'Lefeküdt a fekü'.

lengyelácsolat – ácsolat, amelyben a főtefát völgyelt oldaltámfákra helyezik.

'Lengyelácsolatot olyan helyen kell használni, ahol nincs oldalnyomás, csak főtenyomás'.

lipták – Liptó megyei szlovák.

'A liptákok jobban a tunel-építésnél foglalkoznak'.

lódung – fojtás.

'Csinálj lódungot; homokot szórj papírba!'.

V.ö.: sulka!

lutni – légtisztító berendezés csöve,légcső.

'Behorpadt a lutni; benyomta a csille'.

lőmester – robbantómester.

'A lőmester ladolta be a lyukat; ő is robbantotta le'.

macska – a kasfogó készülék fogai.

'Ha elszakad a kötél, a macska belekapaszkodik a vezérlécbe'.

majzli – hegyesfúró, vasrúd.

'A majzlival a nagyobb köveket hasítottuk szét, amíg nem volt sramacska'.

mankó – csökkentett órabér.

'Nyomjuk meg, mer' mankónk van!'.

mánta – Meczenzéf-vidéki németajkú bányász.

'A mántákval Méhészkén ismerkedtem meg'.

masina – mozdony.

'A masina elromlott; nincs szállítás'.

matriál – lerobbantott anyag.

'Nagyon sok matriált lőttem, úgy számíts!'

meddő – idegen anyag az ércben, vagy annak szomszédságában.

'Van úgy, hogy a tárőba' tisztán meddőt szedünk'.

megládol – robbanóanyagot fúrólyukba behelyez.

'Jól meg kell ládolni, mer' kemény a kőzet, vagy nem glános'.

megugrik – a dőlés iránya hirtelen változik.

'Ha megugrott a fekü, akkor a főtepásztába' a zérc húzódása lehet 10-15 méterrel hosszabb'.

modla – mértékfa.

'A modlát mindig deszkábó' készítettük'.

motyika – egy végű lapos csákány.

'Meg kell élesíteni a motyikát, mer' a gyagréteg gyött be'.

mugja – puhább anyagban előforduló nagyobb darab kő.

'Begyött egy mugja a vájvégbe'.

nyilam – vágat.

'A nyilam a zérc irányába halad'.

nyit – az ácsolat elemei rosszul illeszkednek.

'Nyit a gerenda'.

nyugpad – aknakeretre, vagy gurítókeretre helyezett, vastag deszkákból készített padozat.

'Ha kémén't hajtottunk, minden három és fél méterbe raktunk egy nyugpadot'.

oberslepper – anyagkezelő.

'A zóberslepper felirkálta, hogy melyik munkahelyre milyen anyag kell'.

oldalfecke – oldal feszítőfa.

'A zoldalfeckét völgyelni kell, mer' csak a zoszlopokat tartja'.

parti – munkacsapat.

'A délutáni partinak erősen be kell ácsolni, mer' veszélyes a kőzet'.

patár – az oldal,vagy a főte egyenetlenségének a kiküszöbölése céljából fúrt 15-20 cm hosszúságú lyuk.

'Fúrjál egy patárt, mer' kiáll egy nagy darab kő, amitől nem tudjuk betenni a kötést'.

V.ö.: csukli!

pánvágli – pályakocsi.

'A pánváglira felraktunk 15-20 bányafát'.

páros – két támfából és egy főtefából készített ácsolat.

'A párost két ember beteszi; a tömörácsolatnál ehhez elég egy óra'.
V.ö.: kötés!

pászma – mérőszalag.

'Hozd ide a pászmát, hadd mérjük meg a métert'.

pikhamer – fejtőkalapács.

'A pikhamerval a laza ércet fejtettük;ácsolásná' a gyámlyukat ástuk vele'.

pikszli – a robbantás után a fúrólyukból visszamaradt rész, amit a robbanóanyag nem tudott leszakítani.

'A dinamit nem jó' dolgozott, mer' pikszlik maradtak'.

pimlog – gyámlyuk.

'A krancot betettük a pimlogba'.

placc – az akna előtti tér a napszinten.

'El van készítve a placcon a bányafa'.

platni – forgatólemez.

'A platnit ma már nem nagyon használják a bányába'.

plattó – csilleszállító berendezés, lapos csille.

'Elszaladt a plattó,. mer' elszakadt a drótkötel'.

profil – a vágat előírt mérete.

'Magasabban fúrjál, mer' kicsi a profil'.

provizoros – ideiglenesen beépített ácsolat, vagy lehelyezett sín.

'Vigyetek be sínt, mer' csak provizorosan van betéve'.

puklis – púpos, görbe.

'A zoszlopokná' megkerül, hogy puklisak a fák'.

rabló – a bányafák kiszedésére, kirablására szolgáló kb. 1,3 m hosszú szerszám.

'A rablóval a fát a régi fejtésekből kihúzogtuk'.

rakéta – több gyújtózsinór együttes meggyújtására szolgáló gyújtószerkezet.

'Ha nedves a rakéta, nem mindegyik lyukat tudja begyújtani'.

rakonca – a pályakocsi vasból, vagy fából készült tartó oszlopai.

'A rakoncák közé rakódik a fa'.

raport – jelentkezés.

'Menjetek be raportra, mer' meddős ércet adtatok ki'.

rák – acélból készült sínhajlító készülék.

'A rákot rátettük a bordafára'.

ráma – csillekerék nyomkoszorúja, rámája.

'Letört a ráma, ki kell hajítani a csillét'.

revír – körlet, munkaszakasz.

'A harmadik revíren baleset történt'.

rigli – a gurítókeret elosztó gerendája, főtefa.

'Vastag rigliket kell rakni a gurítóba'.

riglós – csak az aknánál dolgozó csillés.

'A riglósok a zaknáná' rátologják a kasra a csillét, meg lehúzogják róla'.

V.ö.: csatlós!

rigócsont – görcsös bányafa.

'A rigócsontokat vágod-e?'.

rukkol – eltol, áthelyez.

'Rukkolni kell a sínt, mer' az egyik oldal benyomult'.

sahta – akna.

'Nagyon nedves a sahta, gumiruhát kell használni'.

sank – víz által összehordott iszap.

'A sank leülepszik a vízárok fenekére'.

sarol – kimélyít, kivölgyel, kifarag.

'Ezt a zácsolatfeckét sarold ki fejszével!'.

V.ö.: völgyel!

segédpáros – az egymástól egy méterre beépített főácsolatok közé 50 cm-re, vagy közelebb elhelyezett ácsolat.

'Ha a nyomás a párosfát utánunk megtörte, elrendelte a bányamester, hogy oda segédpárost tegyünk'.

síbol – csillét tol, csilléket átrendez.

'A csilléket síbolni kell!'

sífer – az érc mellett húzódó kőréteg.

'A zérc mellett húzódik a sífer'.

sikló – gravitációs szállításra berendezett lejtős bányatérség.

'A siklóba' nem jó dolgozni,mer' le akar csúszni a zember; nincs rendes állása'.

sikta – műszak.

'A sikta végire robbantunk; míg bemegyen a másik parti, addig elmegy a füst'.

siktakönyv – műszaknapló.

'A siktakönyvből kitörölték a siktát'.

slipper – talpfa.

'A slippert csillével szállítottuk a munkahelyre'.

solni – kas, kosár, aknakosár.

'A solnit minden sikta előtt ellenőrizni kell, hogy a macskák jól működnek-e'.

spiccvas – 25-30 cm hosszú, gömbölyű vagy nyolcszögű acélrúd.

'A spiccvasat a mintások használják a mintaszedésre'.

sprajc – feszítőfa,feszke.

'Duplán kell a sprajcot betenni, mer' nagy a nyomás'.

srégáz – ferdén lefarag.

'A támfát srégáztuk'.

srégácsolat – a siklóban használatos ácsolat-típus.

'A siklóba' használunk srégácsolatot, mert ott a kő fekvése srégant van; a srégácsolatot mindig a kő fekvésének ellenkező irányába kell beállítani'.

srótácsolat – tömörácsolat, soros ácsolás, tömör ácsolás.

'Az akna közelébe srótácsolatot kell tenni!'

V.ö.: tömörácsolat!

stanga – vasrúd.

'A stanga kemény kőzetbe' nélkülözhetetlen; avval rámolódik le a megrepedt kőzet'.

stihajzli – 1,3-2 m hosszúságú vasrúd.

'Ha a zérc felakadt a gurítóba', akkor a stihajzlival megpiszkálják'.

stócsín – talpfákkal összefogott sínpár.

'Fel kellett emelni a stócsínt, mer' lesüllyedt'.

stomp – tám, középtám, oldaltám.

'Itt van a stomp helye'.

streka – lefektetett sínpár. Valószínűbb: vágat!

'Vigyázzatok a strekára!'

stufa – teljesítményt jelző tábla a vágat oldalában.

'Kifúrtunk egy lyukat a zoldalba', beleütünk egy fát; a bányamester arra írta, hogy hány métert hajtottunk ki. Ez a tábla volt a stufa'.

sturcolás – meddő öntözése a gurítóba, érc öntése a gurítóba.

'A sturcolásná' dógoztam'.

súber – a gurító száját elzáró tolóajtó, vagy a légajtó légszabályozó tolóablaka.

'A gurítómester felhúzta a súbert'.

sukk – hosszmérték, a szétnyitott tenyér két szélső ujjai közötti távolság.

'Három méter és négy sukk a hosszúság'.

sulka – egy darab dinamit és a fojtás.

'Még rátettünk egy sulkát'.

sutlok – csúzda.

'Kész van-e má' a sutlok?'

süvegfa – főtefa.

'Vastag süvegfát tettünk, mert veszélyes vót a tető'.

V.ö.: főtefa, gerenda, kapni!

svengol – csillét a kanyarban terel, irányít.

'A csillét a kanyarba' meg kell svengolni'.

svíder – fúrórúd.

'Leszakadt a feje a svídernek, mer' jó' megmelegedett'.

szakáll – rosszul fogazott gerenda nyílása.

'Leér a szakáll'.

szánkó – új akna mélyítésekor alkalmazott vasrúd, amely a vezérléc mellett futott végig.

'A szánkó a kötéllel ment felfelé, és vezette a kíbelt'.

szedőgép – felrakógép.

'A szedőgép kanalának a csavarja meglazult'.

V.ö.: báger!

Szent Borbála – bányászok védőszentje.

'Szent Borbála a bányászok védőszentje volt; december 4-én volt a zünnepe'.

szignál – jel.

'Adjatok szignált a zutolsónak,hogy mehetünk'.

szimplaakna – akna, amelyben csak egy kosár szállít, és az ellensúllyal dolgozik.

'Nehéz vót a csőszerelés a szimplaaknába'.

szívesváltó – egyszerű váltó.

'A szívesváltót nem kellett átváltani'.

szorítóék – a kötés vagy a keret kiszorítására szolgáló ék.

'Faragj egy szorítóéket!'.

szőrösmozdony – bányaló.

'A szőrösmozdony beütte a fejét a főtébe'.

szpisák – Igló környéki, Szepes-vidéki szlovák bányász.

'A szpisákok többnyire bányászok, de a földműveléssel is foglalkoznak'.

talp – vágat talpa.

'Le kell süllyeszteni a talpat, mer' magasan mentünk'.

tartás – az előírásnak megfelelően elkészített ácsolat és bordázás jó tulajdonsága.

'A párosnak és a bordafának jó tartása van'.

tavota – gépzsír.

'A tavotával megkentük a tengelyeket, a csapágyakat'.

támfa – támfa.

'Ha a vájvéget tovább nem hajtjuk, és laza a talaj, akkor támfát kell állítani és elbordázni'.

teknő – bölcsőcsille szállító edénye.

'Kifordult a teknő, gyerünk, segítsünk feltenni!'

V.ö.: bölcsőcsille, hajócsille!

tető – a vágat főtéje.

'Ha a tetőbe' megrepedt a kő, akkor hegyesfúróval, vagy csákánnyal lefejtegettük'.

V.ö.: főte!

tölt – anyagot csillébe tölt; robbantószert a fúrólyukba tölt.

'Töltsétek ki a zanyagot! Töltsd be a lyukat!'.

tömörácsolat – sorosácsolat.

'Tömörácsolatot kell tenni!'.

V.ö.: srótácsolat!

törpe – bányatörpe.

'Mindig mondtuk egymásnak:" A törpék nem szedték föl a matriált"'.

trasal – fél.

'Trasaljatok a tetőtő', mer' veszélyes!'

ulma – a vágat oldala.

'Bejjebb kell tenni a kötést a zulmába, a jobb oldalon!'

untercúg – járomfa, járomácsolat, keresztácsolat.

'Keresztvágat kezdődik; állítsatok untercúgot!'.

ül – az oszlop fogát nagyobbra faragták ki, mint a gerendáét.

'Ül a szakáll; le fog hasadni a fog'.

ütköző – a csille ütközője.

'A csillés ráállott a csille ütközőjére, amikor tolta'.

vakakna – akna, amely nem jön ki a napszintre.

'A vakakna belement a főtáróba, nem gyött ki a napvilágra'.

vakol – rossz fogazást betapaszt.

'Már vakoltatok, de nem csaptok be bennünket'.

vaskosár – az érc felszedésére, öntözésére szolgáló munkaeszköz.

'A vaskosarat telehúztuk kapával. A fiatalok nem akarnak vele dolgozni, de az öregek ragaszkodnak hozzá'.

V.ö.: vastál!

vastagkötés – 25-28 cm bányafákból készült ácsolat.

'Agyagos, omladékos, laza kőzetbe' vastagkötést használunk'.

vastál – vaslemezből készült munkaeszköz.

'Leszakadt a vastál füle; lekoptak a nyitszögek'.

V.ö.: vaskosár!

vaszerzák – vizesárok, csorga.

'Mélyebb vaszerzákot kell ásni, mer' a víz nem tud elfutni benne'.

vájvég – a vágat vége, a kihajtás alatt álló vágat vége.

'A vájvégbe begyött a víz'.

vekszel – nem rögzített váltót váltja.

'Vekszeld má' azt a vekszlit!'

vendungot rak – csegjekarót előretűz.

'Ha előre kellett szögelni, akkor vendungot kellett rakni'.

vezérléc – akna vezérléc, amely a kas vezetésére szolgál.

'Ha a vezérléc elkopik, ki kell cserélni'.

V.ö.: fírung!

vékonykötés – 17-20 cm átmérőjű bányafákból készített ácsolat, amely rövidebb ideig használatos.

'Ha a kőzet kötöttebb, akkó' megfelel a vékonykötés is'.

vídiakorona – csavarmenetes fúrófej, amely kemény fémlapkákkal van ellátva.
'A vídiakoronával csak vízöblögetéssel lehet fúrni'.

vikhodnyár – Eperjes-vidéki szlovák.

'A vikhodnyárok summásoknak jártak'

vinkli – derékszög mérésére szolgáló mérőeszköz.

'A zaknakeretet vinklibe' kellett lerakni'.

völgyel – kifarag, kimélyít.

'Völgyeljétek ki a támfát!'
V.ö.: sarol!

vrátek – a siklóban és az ereszkében a szállítás lebonyolítására szolgáló, sűrített levegővel működő felvonógép.

'Elromlott a vrátek'.

zavadzál – útban van, akadályoz.

'Rakd el odább a szerszámot, mer' zavadzál'.

zenkli – függélyező.

'Zenklivel állítsd be a fát!'.

zenkliz – a függőleges irányt meghatározza, ellenőrzi.

'Nocsak, zenklizzük be a gurítót!'

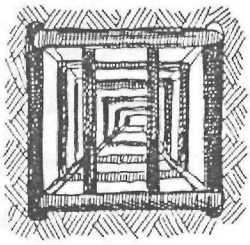
zsomp – víztároló.

'A zsompot betonval dolgozzák ki'.

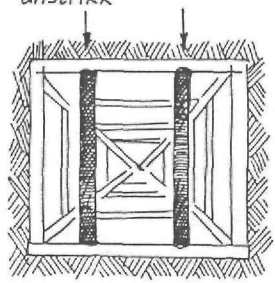
+ + + + +
+ + +
+

Gömör megyei vasércbányász tájszavainak illusztrációi

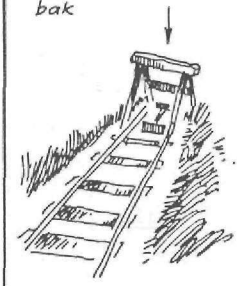
aknakranc

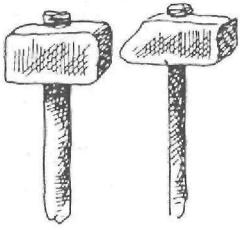
anstrikk

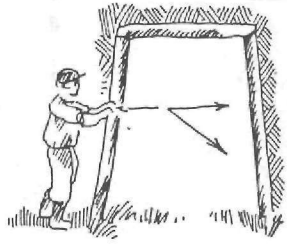
bak

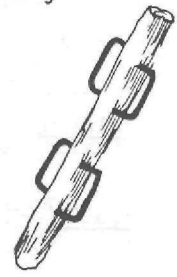
bakó

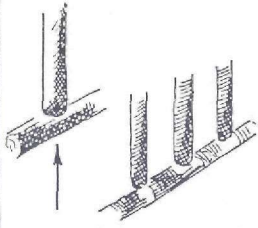
bastárda

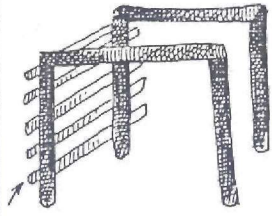
bárány

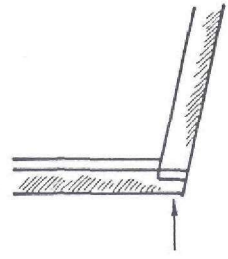
bocskor

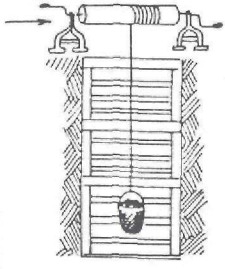
bordázni

csapolás

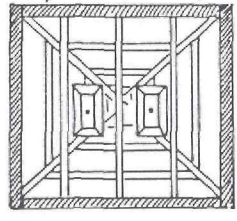

csiga

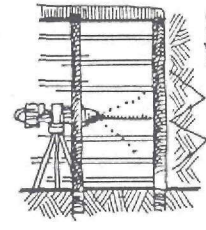

duplaakna

műszaki o. járóosztály

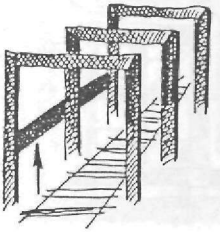
ékrefúrás

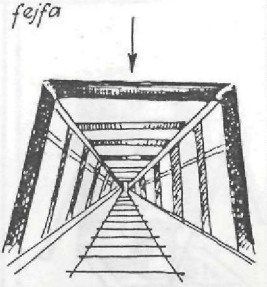
fakosár

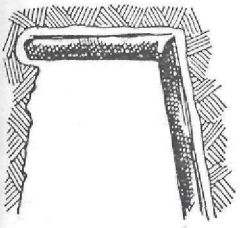
fecke

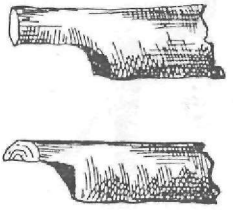
fejfa

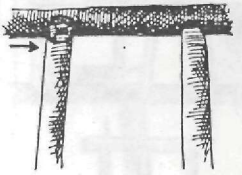
félácsolat

fogazni

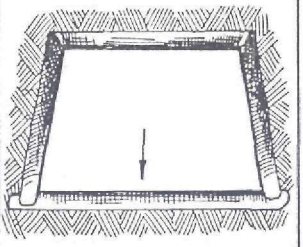
fűtefecke

fúró

grunzoll

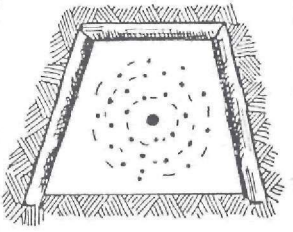
hegyesfúró

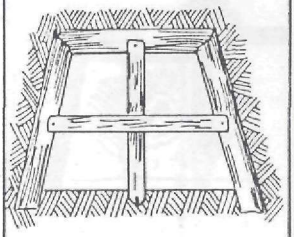
kalapács

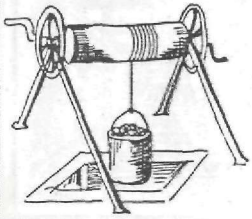
kanadai fúrás

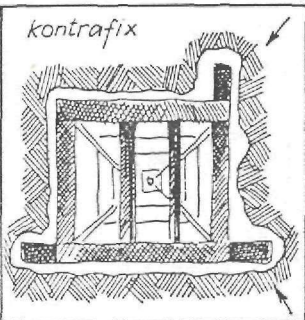
kereszt

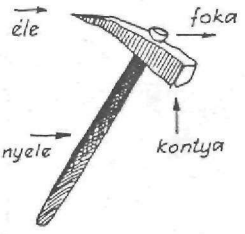
kibel

kontrafix

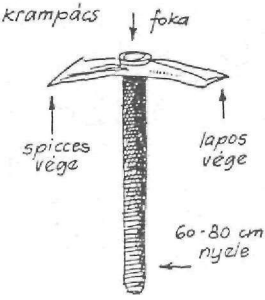
kontyoscsákány

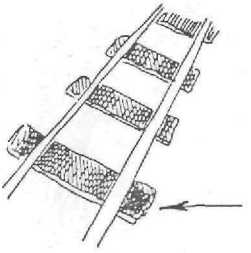
kötés

krampács

slipper

spiccvas

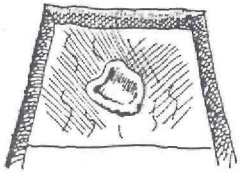
lengyel ácsolat

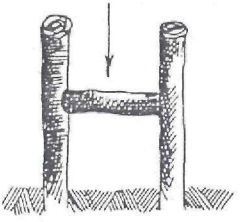
motyika

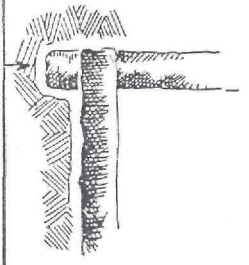
mugja

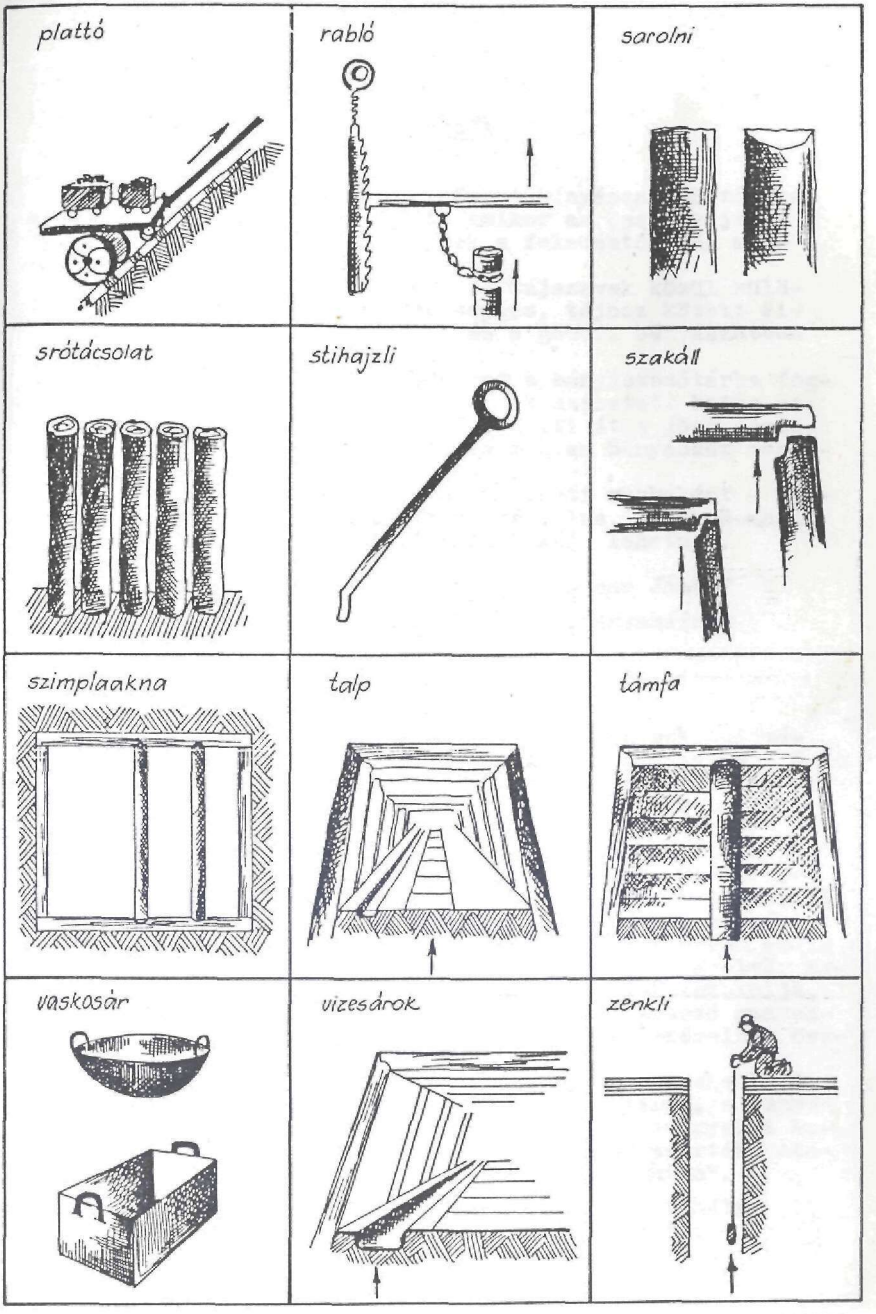

oldalfecske

pimlog

plattó
rabló
sarolni
srótácsolat
stihajzli
szakáll
szimplaakna
talp
támfa
vaskosár
vizesárok
zenkli

A lektori véleményekből:

"A bányászszótár a borsod-gömöri bányászat történetének olyan időszakában készült, amikor az összegyűjtött tájszavak és szakmai kifejezések a feledéstől még megmenthetők.

A szótárba foglalt szakmai és tájszavak közül különösen azok értékesek, amelyek népies, tájhoz kötött elnevezések, amelyeket a borsodi és a gömöri bányászatban használtak a bányászok.

Nemcsik Pál gyűjtését, amelyet a bányászszótárba foglalt, a borsodi és gömöri bányavidék szeretete hatja át; a bányászat nyelvi hagyományait örökíti át a jövő nemzedékeknek, munkájával az egyetemes magyar bányászat megbecsülését is példázza.

Ha a jövőben - egy bányászattörténeti munkaként - összefoglaló bányász szógyűjtemény készülne, annak Nemcsik Pál bányászszótára avatott forrásmunkája lehetne".

Lassan József

okl.bányamérnök

+

"A bányászat szakszavaival meglehetősen sok tudományos igényű munka foglalkozott már.A múlt század vége óta nyelvészeti és bányászati szaklapokban adtak közre válogatásokat, elsősorban érdekességeket a magyar bányászok szavaiból.

Történtek etimológiai kutatások is éppen a szláv jövevényszavak, a szlovák átvételek területéről Gregor Ferenc munkáiban,s megjelent a hivatalos bányászati műszaki értelmező szótár is Tarján Gusztáv tevékenysége nyomán.

Jellegzetesen táji kötöttségű műszavakat azonban eddig még csupán e munka szerzője publikált a Magyar Nyelvőr hasábjain /Nyr.LXXXIII, 95-111./.Mindez nemcsak indokolja, hanem szükségessé is teszi az e témakörbe tartozó szavaknak regionális, földrajzi tájra jellemző eltéréseinek összegyűjtését és megjelentetését.

A kötet két szótára éppúgy tájékoztatja a szakembert, mint a nyelvjáráskutatással vagy lexikológiával, a bányászatban laikus nyelvészt.A bányászszótár a szaknyelvi kutatásoknak és a nyelvjáráskutatásnak is forrásértékű adatokat tartalmaz,s igen értékes, hiánypótló munka".

Dr.Hajdú Mihály

kandidátus

egyetemi docens